

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 135. szám

2022. 3. szám

tartalom

igehirdetés

id. Zászkaliczky Pál: Az evangélium megírásának célja az,
hogyan olvasói Jézus Krisztusba, az Isten Fiába vetett élő hitre jussanak / 1

tanulmányok

Csepregi Zoltán: „Ez a könyv viszont legyen

Luther Újtestamentuma!” 500 éves a Septembertestament / 4

Németh Szabolcs: Egy wittenbergi mandulafáról...

Néhány gondolat Luther nyolc böjti prédikációjáról / 16

Weltler Sándor: Egy dolgozat margójára / 25

Tubán József: Szent István a szószéken.

Augusztus 20-ai igehirdetések a Lelkipásztor folyóiratban 1. rész / 27

reflexió

ifj. Zászkaliczky Pál: Ki kardot fog...

Alternatív szubjektív gondolatok a fegyverfogásról / 38

Tartalmi összesítők / 44

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 135. szám – 2022. 3. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla,
Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Az evangélium megírásának célja az, hogy olvasói Jézus Krisztusba, az Isten Fiába vetett élő hitre jussanak

³⁰Sok más jelt is tett Jézus a tanítványok szeme láttára, amelyek nincsenek megírva ebben a könyvben. ³¹Ezek pedig azért írtattak meg, hogy higgyétek: Jézus a Krisztus, az Isten Fia, és e hitben életetek legyen az ő nevében. (Jn 20,30–31)

Egyházunk népe a Szentháromság ünnepe utáni 20. vasárnapon szent könyvünkért, a Bibliáért ad hálát Urunknak. Közismert, hogy a „biblia” a görög nyelvben többes számban álló szó, jelentése pedig ’könyvek’. Bibliánk tulajdonképpen könyvgyűjtemény. Az Ó- és Újszövetségben található 66 könyvnek számos – más műveltségű, egymástól sokban különböző – szerzője van. Dávid király volt, a tékoai Ámósz próféta pedig pásztor. Lukács orvos, és a fiatal korában alapos vallási nevelést kapott Saul Urunk formálta át Pál apostollá. A szerzők valamennyien „a Szentlélektől indítva” (2Pt 1,21), biztatva és készítve foglalták írásba mindazt, amit teremtő és megváltó Uruk közelében tapasztaltak. Ihletett írásuk bizonyosság-, illetve tanúságtétel arról, amit láttak, hallottak, azaz átéltek.

János evangélista Jézus tetteiről számol be olvasóinak. Ez írásának értéke. Figyelmes szemtanúként több olyan eseményen is részt vett, melyen mások nem voltak jelen, vagy amelyről mások nem tudósítottak. Beszámol a kánai menyegzőről, a lábmosás történetéről, a vakon született gyógyításáról s az utána következő eseményekről. Ő írja le Jézus főpapi imádságát. Jelen van Jézus kihallgatása alkalmával a főpap udvarán, mint szemtanú tudósít az ott történekről. Egyedüli tanítványként áll ott Krisztus keresztje alatt, s fogadja oltalmába Jézus édesanyját, Máriát. Csak ő írja le, hogy amikor a haldokló latrok lábszárcsontjait eltörték, Jézus már halott volt, s ennek ellenőrzésére „az egyik katona lándzsával átsúrta a [Megváltó] oldalát” (Jn 19,34). S húsvét hajnalán Péter után ő ment be másodikként az üres sírba, s a másik tanítványtól eltérően ő „látott, és hitt” (Jn 20,8).

Ihletett írásuk bizonyosság-, illetve tanúságtétel arról, amit láttak, hallottak, azaz átéltek.

János, a szeretett tanítvány, a figyelmes fül- és szemtanú számol be hitelesen a Jézus mellett átélt tapasztalatok egy részéről (ám bőven voltak olyan jelek is, amelyek nincsenek megírva könyvében), s teszi ezt a tartalomhoz illő szent ünnepélyességgel. Hiszen jól tudja, hogy a földön jártak közül Jézus az egyetlen, akiben „[a]z Ige testté lett, közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét, telve kegyelemmel és igazsággal.” (Jn 1,14) Az olvasó pedig nem tudja elutasítani János magával ragadó és meggyőző írását.

Az evangélium megírásának célja az, hogy olvasói higgyenek. Higgyék, hogy Jézus a Krisztus, az Isten Fia! Jövetelét az Ószövetség prófétái meghirdették, ám amikor József és Mária fiaként a nyilvánosság elé lépett, s tanítani kezdett, népe számos kifogással utasította el. Felkészült

Az evangélium megírásának célja az, hogy olvasói higgyenek.

ellenségei folyton csapdát állítottak neki, vitáztak, s végül hamis vádakkal Pilátust kényszerítették arra, hogy kereszthalálra ítélje. S mégis ő a Messiás, a küldött! Jézus a Krisztus. Őt az Atya küldte, s ezért mindig azt teszi, ami neki

kedves (Jn 8,29). Valóságos ember, akit rokonai és Názáret lakói gyermekkorától ismertek. Kitanulta apja ács mesterségét, s amikor már tanítványai voltak, alkalmanként nem volt hova fejét lehajtania. Ugyanakkor valóságos Isten, erővel és hatalommal. S mert ember, észrevette, sőt jól ismerte mások terheit, vakságát, poklosságát, s mert Isten Fia, tudott rajtuk segíteni.

Jézus tudta és vallotta, hogy az Ószövetség írói – s köztük maga Mózes is – róla írtak (Jn 5,46). Ezért akkori hallgatóinak – akik ismerik a törvényt és a prófétákat – fel kellett volna ismerniük benne Isten küldöttét. Felismerésük könnyítésére az Ószövetség történeteit, képeit a megváltás megértése érdekében átformálta, s így azok „közel kerültek hozzánk, elmélyültek, átszellemültek. A manna most az Ő értünk adott teste. [...] A bronzkígyó az emberiséget gyógygító halálának jelképe...”¹ Ugyanígy kettős értelme van saját tetteinek is. Amikor gyógygította a bénát, megbocsátotta bűneit is. Ezzel világossá tette, hogy igazi betegségünk bűneink és mulasztásaink megléte, s ő azért jött, hogy ezekből gyógygítson ki minket.

Mi pedig, mai igeolvasók, igehallgatók és ige hirdetőgk tudjuk, s átéljük, hogy *az evangélium olvasása, a benne foglalt ige hirdetése során élő Urunk ma is ugyanúgy cselekszik, mint annak idején.*

igazi betegségünk bűneink és mulasztásaink megléte,

Olvassuk az Írást, vagy hangzik az ige hirdetés az igazságot rejtőzködve kereső Nikodémusról, közben az olvasó vagy az ige hirdető és -hallgató rájön arra, hogy valójában ő maga Nikodémus, aki most még csak titokban Jézus tanítványa,

ám a Mester érte is hozott áldozatának megértése fel fogja bátorítani őt, s vállalni fogja a nyilvánosságot. Hallgatom az ige hirdetését Júdásról, Péterről vagy Pilátusról, s egyszer csak rádöbbenek: hiszen

„Én voltam Júdás, ki Jézust eladtam,
És én Péter voltam, aki megtagadtam.
Az emlékezés félénk és homályos:
Voltam kézmosó, gyáva, gaz Pilátus.”²

Bizony, nem könnyű találkozás ez. Hasonlítok az akkori emberekre. Bűneink és mulasztásaink az én tetteim és az én mulasztásaim! Bizony áldottak azok, akik Jézus akkori tetteiről, gyógygí-

1 Új katekizmus. Újvidék, 1988, Agapé, 312. /Scientia Christiana, 2./

2 V. Berecz Irén: Én voltam. In Zászkaliczky Pál: *Harmadnapra legyőzte a halált. Böjti elmélkedések.* Budapest, 2000, Harmat, 141.

tásairól szóló történetek szereplőiben magukra ismernek. Akiket az ige mai hirdetésében is ugyanúgy cselekvő Jézus figyelmeztet, amikor rányitja szemüket mulasztásaikra és vétkeikre. S kész azokat ugyanúgy meggyógyítani, megbocsátani. Amikor ezeket megértem, a magam számára is boldogan elfogadom, akkor jutok a Jézusban való hitre. Ennek a hitnek felejthetetlen csúcsa az, amikor azt is átélem, hogy

Bizony, nem könnyű találkozás ez.

„... akkoron, a Golgota-hegyén,
Jézus szelíden áthajolt felém
És nekem súgta mosolyogva, halkán:
»Bizony mondom neked,
Velem leszel a paradicsomban«...»³

Jézusunk akkori tetteiről és ugyanakkor a máról egyszerre hangzó, megszólító, hitet ébresztő evangélium hirdetése, ez a szent egyidejűség ajándékozza meg a figyelmes hallgatót a belé vetett élő hittel. Ebben a hitben van és lesz életünk. Benne és általa. Ezért élhetek újra ott mint visszafogadott tékozló fiú az atyai házban. Én vagyok az, akit Jézus nem ítelt megkövezésre, de azt is mondta: többé ne vétkezz! Én vagyok, akit háromszori tagadás ellenére sem bocsátott el szolgálatából, sőt rám bízta nyája – családom, szeretteim – őrzését.

Így a tőle kapott hit által van életünk benne. Ezért vallhatjuk Pállal együtt nagy örömmel: „nem én élek, hanem Krisztus él bennem” (Gal 2,20). Ennél nagyobb ajándékot nem kaphatunk! Ámen.

„Uram, sokszor elárultalak. Nem csókkal, mint Júdás, hanem azzal, hogy elmulasztottam a hit cselekedeteit. Nem az »Üdvöz légy, Mester!« köszöntéssel árultalak el, hanem azzal, hogy elmentem a testvérem mellett, és nem üdvözöltem néhány barátságos szóval. Uram, ne engedd, hogy életemet Júdásként fejezzem be!

Uram, mily sokszor megtagadtalak, szégyelltelek. Hányszor elvették az emberek bátorságomat, és hallgattam rólad. Hányszor becsültem többre a világ tüzeit. Segíts, Uram, hogy megbánjam, és visszaforduljak, mint Péter!

Uram, elbizakodottságom, gőgöm nem kevesebb, mint Kajafásé; félelmem az igazság mellé állni nem kisebb, mint Pilátusé; kishitűségem mélyebb sebeket ejt rajtad, mint a római zsoldosok szegei.

Ó, Jézusom, aki így imádkoztál: »Atyám, bocsáss meg nekik!« – bocsáss meg nekem is. Akkor az én bűnös, régi életem megfeszítették és meghal, de feltámad veled új, szent életre.» Ámen.⁴

3 V. Berecz: *Én voltam...* (2. jz.), 142.

4 Johnson Gnanabaranam imádsága: <https://enekeskonyv.lutheran.hu/ima85.htm> (letöltve: 2022. augusztus 16.).

„Ez a könyv viszont legyen Luther Újtestamentuma!”* 500 éves a *Septembertestament*

Luther bibliafordítása a Gutenberg-galaxisban

Luther német Újszövetség-fordításának első kiadása (1522) széles körben *Septembertestament* néven lett ismert.¹ Nem csak a kiadás viszonylag magas példányszámával (mintegy 3000 példány) vagy a fordításnak a német irodalmi nyelv fejlődésére gyakorolt különleges hatásával magyarázható a kutatás évszázados kiemelt figyelme a mű iránt.² Ezekon kívül a kiadvány kivételes nyomdai kiállítása is megérdemli, hogy fontos következtetéseket vonjunk le belőle a németországi reformációra vonatkozóan.

Amikor Luther német bibliafordításának első részletét sajtó alá bocsátotta, már közismert és a nyomdászok által körüludvarolt szerző volt, akinek a művei minden kiadó számára gyors terjesztést és biztos bevételt jelentettek.³ Mivel kéziratáiért nem kért honoráriumot,⁴ így soha nem volt probléma számára, hogy műveinek kiadót találjon. Ez az előnyös alkupozíció beleeszlést biztosított Luthernek a kiadványok nyomdai kiállításának kérdéseibe és egyéb kiadói döntésekbe (példányszám, időzítés, technikai megoldások) – ami a korra még egyáltalán nem volt jellemző.

A német Újszövetség kiadásával Luther nagyívű projektbe kezdett, mely egészen haláláig elkísérte,⁵ ez pedig az eredeti szövegekhez lehetőleg hű, tartalmilag koherens, nyelviileg pedig igényes német bibliakiadás terve volt. Ez a program nemcsak a *sola scriptura* elv megtámogatá-

* Szita Sz. és Csepregi Z. ford. Luther Márton: Előszó az Újtestamentumhoz (1522). In Csepregi Zoltán (szerk.): Luther válogatott művei. 5. köt. Bibliafordítás, vigasztalás, imádság. Budapest, 2011, Luther Kiadó, 286.

1 *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*. 1–25. Hiersemann, Stuttgart, 1983–2000, B 4318. www.vd16.de.

2 Horváth Géza: Luther bibliafordítása(i) és hatása az újfelnémet nyelv kialakulására. *Credo*, 2017. 3–4. sz. 91–105. = In Fabiny Tibor (szerk.): *A lutheri reformáció 500 éves öröksége*. Budapest, 2018, Luther Kiadó, 167–186.

3 Adam, Gottfried: Martin Luther: bestsellerszerző, bibliafordító, médiasztár. A reformátorról – ezúttal másképpen. *Lelkipásztor*, 2017. 12. sz. 442–448.

4 „Magam miatt ugyan nem törődnek velem, hiszen ingyen kaptam, ingyen adtam (Mt 10,8), és nem kívánnék érte semmit cserébe, Krisztus, az én Uram százszorosan, ezerszeresen viszonzotta már”. Szita Sz. – Csepregi Z. – Lőkös P. ford. Luther Márton: Martinus Luther doktor figyelmeztetése. In *LVM* 5. köt. (* jz.), 359; vö. Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden*. 4. köt. Weimar, 1916, Böhlau, 431–432. 4690. sz.

5 *LVM* 5. köt. (* jz.), 358–359; Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 8. köt. *Asztali beszélgetések*. Budapest, 2014, Luther Kiadó, 583–584. 5324. sz.; Meurer, Siegfried (hrsg.): *„Was Christum treibet”*.

sára szolgált, azaz hogy hitkérdésekben kizárólag az Írás tekintélye legyen mérvadó,⁶ hanem az egyetemes papság gondolatával is szorosan összefüggött, hiszen többek között a bibliaolvasás révén kapott minden hívő lehetőséget arra, hogy (intézményes közvetítés nélkül) közvetlen kapcsolatba lépjen Istennel.

A könyvnyomtatás évtizedekkel korábban történt feltalálása teremtette meg a technikai lehetőséget az írásbeli információk sokszorosítására – szinte korlátlan mértékben. A nyomtatás a szövegeknek (azaz felismeréseknek, nézeteknek és véleményeknek) egyrészt pontos reprodukálását, másrészt tömeges terítését biztosította. Ez mind a szerzőknek, mind az olvasóknak közös érdeke volt, hiszen ezzel az információk terjesztése is és az ezekhez való hozzáférés is hihetetlenül leegyszerűsödött. A sokszorosítás szerepéhez Luther korában egy további funkció társult, mely a könyvnyomtatást a reformátor kezében hatékony fegyverré tette: a nyomtatott könyvkultúra éppen ezekben az évtizedekben hozott létre egy európai értelmiségi hálózatot, az írástudók közösségét (*res publica litteraria*). Akár a szellemi nagyságok, akár az ismeretlen röpiratszerzők vagy egyszerű olvasók közötti kölcsönös kommunikáció gyorsabb és intenzívebb lett. Egyre több szerző, egyre több kiadó és egyre nagyobb nyomdai kapacitás csatlakozott a hálózathoz és szövegeivel tovább fűtötte az információs forradalmat. Európa-szerte kiépült a könyvkereskedelem, folyamatosan bővülő vásárlókör és olvasóközönség tartotta fent a keresletet és pörgette fel a könyvpiacot.

Luther nemzedéke számára a nyomtatás már evidenciának számított. Bár a kéziratos kultúra sem tűnt el (még mindig a kézzel való másolás jelentette a leggyorsabb sokszorosítási technikát, akár teljes nyomtatott műveket is lemásoltak vagy lemásoltattak maguknak az olvasók), de Luther mindennapjait és alkotói tevékenységét az új tipográfiai lehetőségek határozták meg. Rendelkezésre álltak az ókori szerzők szövegeinek pontos, humanista kiadásai, a héber nyelvet is nyomtatott nyelvkönyvekből tanulhatta meg.⁷ Már a népnyelvi kiadványok sem mentek ritkaságszámba. Elsőként Luther nemzedéke

Luther nemzedéke számára a nyomtatás már evidenciának számított.

Martin Luther und seine Bibelübersetzung. Stuttgart, 1996, Deutsche Bibelgesellschaft. /Bibel im Gespräch, 4./; Seyferth, Sebastian: *Sprachliche Varianten in Martin Luthers Bibelübertragung von 1522–1545. Eine lexikalisch-syntaktische Untersuchung des Römerbriefs.* Stuttgart, 2003, Deutsche Bibelgesellschaft. /Arbeiten zur Geschichte und Wirkung der Bibel, 4./; Karrer, Martin: Ein Meilenstein in der Geschichte der Bibel. Luthers Übersetzung der Heiligen Schrift. In Mennecke, Ute – Zschoch, Hellmut (hrsg.): *Von der christlichen Standes Besserung. 500 Jahre Reformation.* Leipzig, 2017, EVA, 67–101.

- 6 Csepregi Zoltán: Luther szentírási elve a „hit szabályától” (Róm 12,6) az Isten igéjébe vetett bizalomig. In Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és reformáció. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete.* Budapest, 2017, Luther Kiadó, 23–35.
- 7 Reuchlin, Johannes: *De rudimentis Hebraicis.* Pforzheim, 1506, Thomas Anshelm, 1506. 2. 620. *VD16* (1. jz.), R 1252. Johannes Reuchlin szótárát és nyelvtant tartalmazó terjedelmes kiadványa Konrad Pellikan nyelvkönyvét (1504) egészítette ki.

profitált a könyvnyomtatásnak köszönhető információáradatból, és vett részt tudatosan az információk áramoltatásában.

Ezzel a ténnyel a reformátor tisztában volt és írásaiban világosan reflektált is rá: „Azt is kérem, hogy ki-ki vegye tekintetbe: valószínűleg nem mindenki veszi olyan komolyan a Bibliát, mint mi itt Wittenbergben, akiknek elsőként adatott meg a kegyelem, hogy Isten ígését ismét hamisítatlanul és tisztán hozzuk napvilágra.”⁸ Egy 1539-es asztali beszélgetésében még ennél is konkrétan fejezte ki magát: „Most minden tudomány ragyog és virágzik. Isten ezért ajándékozta nekünk a könyvnyomtatást, különösképpen a pápa megdöntésére.”⁹ Luther pontosan felismerte, hogy csak a nyomtatás teremtette tömegkommunikációs hálózat teszi lehetővé a két fent említett teológiai elv (a szentírási elv és az egyetemes papság) átültetését a gyakorlatba: az Isten ígéjéhez való szükséges és közvetlen hozzáférést.

A wartburgi íróasztaltól a wittenbergi nyomdáig

Luther döntésében, hogy az Újszövetséggel kezdi a fordítást, valószínűleg nemcsak teológiai szempontok, hanem a viszonylag egyszerűbb nyelvi kihívás és rövidebb terjedelem is szerepet játszottak. A munka elkezdésére a kényszerű wartburgi tartózkodás kínált kedvező alkalmat. Leveleiből világosan rekonstruálható, hogy a fordítás ötlete csak wittenbergi titkos villámlátogatása (1521. december 5-e) során fogant meg, az ötletgazda pedig Philipp Melanchthon lehetett.¹⁰ Az elszórt utalásokból még arra is

következtethetünk, hogy wittenbergi barátai, akik aggódtak biztonságáért, és mindenképp szerették volna őt kivonni a wittenbergi reformáció kétfrontos küzdelmeiből, egy fajta te-

A munka *elkezdésére a kényszerű wartburgi tartózkodás kínált kedvező alkalmat.*

rapiás feladatként javasolták számára az Újszövetség-fordítást, amire Luther, mint sejtették, nyomban ráharapott. Egyedül abban számították el magukat, hogy Luther túl gyorsan dolgozott. A munkának pünkösdig, de legalább húsvétig le kellett volna kötnie a reformátor tettvágyát és kreatív energiáit, a kívánt hatás azonban csak farsangig tartott.

Wartburgi elszigeteltségében ugyan nem számíthatott wittenbergi munkatársai segítségére,¹¹ mégis elkészült 11 hét alatt az első, nyers változattal. Ebben a hihetetlen teljesítményben szintén játszott valamelyes szerepet a könyvnyomtatás, hiszen száműzetésében is rendelkez-

8 Szita Sz. – Csepregi Z. – Lőkös P. ford. Luther: *Martinus Luther doktor...* (4. jz.), 359.

9 Csepregi Z. ford. *WA.TR* 4. köt. (4. jz.), 437. 4697. sz.

10 Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 7. köt. *Levelek*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 299 és 312. 443. sz. és 452. sz.; Scheible, Heinz et alii (ed.): *Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Ausgabe*. Stuttgart – Bad Cannstatt, 1977–, Frommann–Holzboog, 191. sz.

11 *LVM* 7. köt. (10. jz.), 305 és 310. 449–450. sz.; *MBW* (10. jz.), 205. sz.

zésére állt néhány nyomtatott segédeszköz, melyek között Erasmus görög Újszövetsége volt a legfontosabb: ennek 1519-es második kiadását használta Luther.¹²

1522. február 20-án már elkészült a négy evangéliummal, akkor küldte el fordítását Georg Spalatin újtján ellenőrzésre Melanchthonnak Wittenbergbe. Két héttel később maga is már ideért, poggyászában a fordítás másik felével.¹³ Ahhoz, hogy a könyv az őszi lipcsei könyvvásárra megjelenhessék, már márciusban meg kellett szervezni a nyomtatás egész folyamatát.

Miközben Luther és Melanchthon a fordítást csiszolták,¹⁴ sikerült kiadónak megnyerni Lucas Cranach festőt és Christian Düring aranyművest, ők bocsátották a vállalkozás rendelkezésére a szükséges tőkét. Cranach wittenbergi műhelyében ekkorra már felállított egy nyomdát Melchior Lother lipcsei nyomdász, neki szánták a technikai kivitelezést.¹⁵

A *Septembertestament* nyomdai kiállításában nem találunk semmi szokatlant vagy rendkívülit. Főlióméret, kiváló tipográfiával és hagyományos díszítésekkel, melyek a korábban megjelent bibliakiadásokra emlékeztetnek.¹⁶ A bibliai könyvek szerzőjük ábrázolását tartalmazó iniciálékkal kezdődnek, ezen kívül *A jelenések könyvét* illusztrálják nagyméretű fametszetek. A 11 iniciálé és a 21 egész oldalas apokalipszisábrázolás (melyeket így egyszerűbben lehetett a tördelt szöveghez kapcsolni) Cranach műhelyéből származnak, és ezek elkészítése volt a legidőigényesebb feladat, ezért a megjelenés időzítése szempontjából kulcsjelentőségük volt. A projektekre jellemző általános időzavar és kapkodás magyarázza a tördelés furcsaságait, a lapokon kimaradt üres helyeket (a szöveg nyomtatása és a metszetek elkészítése egy időben zajlott, így egyik részfeladat sem tudott a másikhoz igazodni).¹⁷

Noha a kiadás folyamatáról és a szükségszerű feladatfelosztásról nincsenek pontos adatok, a következő eljárás rekonstruálható: Luther és Cranach Albrecht Dürer fametszetsorozatát választották mintának az egész oldalas apokalipszisillusztációkhoz. Míg Luthert az ábrázolások

12 Beutel, Albrecht: Auf dem Weg zum „Septembertestament“ (1522). Die Anfänge von Luthers Dolmetschung des Neuen Testaments. In Gross, Walter (hrsg.): *Bibelübersetzung heute. Geschichtliche Entwicklungen und aktuelle Herausforderungen. Stuttgarter Symposium 2000, in memoriam Siegfried Meurer*. Stuttgart, 2001, Deutsche Bibelgesellschaft, 96–116. /Arbeiten zur Geschichte und Wirkung der Bibel, 2./

13 *MBW* (10. jz.), 217–219. sz.

14 „Nemcsak János evangéliumát, hanem az egész Újszövetséget lefordítottam az én Patmoszomon (Jel 1,9), de Philippusszal [Melanchthonnal] most mindent csiszolni kezdünk. Ha Isten is akarja, méltó mű lesz.” Csepregi Z. ford. In *LVM* 7. köt. (10. jz.), 322–323. 470. sz. Vö. *MBW* (10. jz.), 224. sz.

15 Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Deutsche Bibel*. 6. köt. Weimar, 1929, Böhlau, XLV–L; Weber, Hans: Zu Luthers September- und Dezembertestament. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1912. 3.sz. 399–439.

16 Strango, Carmen: *Bibeldruck im ausgehenden 15. und beginnenden 16. Jahrhundert. Worin ist die Zäsur, die durch die Lutherbibel gesetzt wird, ablesbar?* Saarbrücken, 2016, AV Akademikerverlag.

17 Martin, Peter: *Martin Luther und die Bilder zur Apokalypse. Die Ikonographie der Illustrationen zur Offenbarung des Johannes in der Lutherbibel 1522 bis 1546*. Hamburg, 1983, Wittig. /Vestigia Bibliae, 5./

tartalmi üzenete, addig Cranachot esztétikai koncepciójuk foglalkoztatta. Eltérő megközelítésük miatt közösen választották ki, mit vesznek át Dürertől, néhány esetben pedig kombinálták is egymással a Dürernél található motívumokat. Cranach vázlatait azután – Luther jóváhagyásával vagy esetleges módosítási javaslatok szerint – a műhely vésnökei vitték fadúciókra.

A szöveg nyomtatása (először csak egyetlen sajtón) május elején kezdődött, mert 10-én Spalatin már meg is kapta az első kinyomtatott ívet.¹⁸ Május végén egy második sajtót is munkába állítottak, július végén pedig már párhuzamosan három sajtón dolgoztak. Adataink szűkössége arra a körülményre vezethető vissza, hogy üzleti titoktartásból és a konkurenciától való félelemből a vállalkozás szigorú hírzárlatot tartott fent: minimális kommunikáció és csak a legszükségesebb munkatársak bevonása mellett sikerült végül a feladatot elvégezni és szeptember 21-én a művet piacra dobni.¹⁹ Miután az első kiadást szétkapkodták, decemberben egy második, javított kiadás is következhetett (*Dezembertestament*).²⁰

Luther részvételéről és a kiadás kérdéseire való hozzáállásáról keveset tudunk. Mivel anyagiilag nem volt érdekelt a vállalkozásban, ezért figyelme valószínűleg a szöveg pontos vizsgálódására és a hatékony terjesztésre irányult. Feltehetőleg egyetértett a könyvvásárra való (ugyan kapkodással járó) időzítéssel és a magas példányszámmal, de a viszonylag magas eladási árat nem támogathatta: a másfél aranyforintért egy iskolamester három hónapig, egy mesterségény fél évig dolgozott.²¹

Szemlátomást a címlap is Luther elképzelései szerint készült el, hiszen „idegen név nélkül”²² jelent meg és csak „A német Újtestamentum” feliratot tartalmazza a nyomdahelyel: „Wittenberg”. E hangsúlyozott szerénység ellenére már a kortársak „Lutherbibliának” nevezték a könyvet.²³

18 Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel*. 2. köt. Weimar, 1931, Böhlau, 524–525. 488. sz.

19 „Íme, itt van a teljes Újszövetség neked és a választófejedelemnek, kivéve a Római levél előszavát, mely holnap készül el. Küldök egy példányt az ifjú hercegnek is, add át a nevében! Így javasolták Lucas [Cranach] és Christian [Düring].” Csepregi Z. ford. *LVM* 7. köt. (10. jz.), 338. 536. sz.

20 *VDI6* (1. jz.), B 4319.

21 Hammer, Gerhard: *Die Luther-Bibel. Entstehung und Weg eines Volksbuches. Eine Ausstellung der Vereinigung Evangelischer Buchhändler, der Württembergischen Landbibliothek Stuttgart und des Evangelischen Bibelwerkes. 1. Mai – 27 Juni 1980*. Stuttgart, 1980, Vereinigung Evangelischer Buchhändler, 32.

22 „Valóban méltó és illő volna, hogy e könyv minden előszó és idegen név nélkül adassék ki, egyedül a maga nevével és szavait viselve.” Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther: *Előszó az Újtestamentumhoz...* (* jz.), 286.

23 Burkhardt, Johannes: *Das Reformationsjahrhundert. Deutsche Geschichte zwischen Medienrevolution und Institutionenbildung 1517–1617*. Stuttgart, 2002, Kohlhammer, 51. Vö. Luther saját szavait 1530-ból: „Kérem minden barátomat és ellenségemet, bírálóimat, nyomtatóimat és olvasóimat, hagyják, hogy ez az Újtestamentum az enyém legyen. De ha nem tudnak nélküle létezni, csináljanak egyet maguknak! Jól ismerem saját munkámat, s azt is látom, mások mit csinálnak. Ez a könyv viszont legyen Luther Újtestamentuma!” Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther: *Előszó az Újtestamentumhoz...* (* jz.), 286.

Tartalmi innovációk: a bibliai előszók és a kánon revíziója

Luther elsőnek megfogalmazott, az 1522-ben megjelent Újszövetség elé szánt (négyoldalas) programszerű prologusa²⁴ bírálja előfutárait, kijelöli saját helyét, és megfogalmazza célkitűzéseit. Világossá teszi, hogy bibliai előszók kezdettől, de legalábbis a görög kéziratoktól fogva léteztek, még ha kritikája elsősorban a *Vulgatába* felvett Jeromos-féle (részben általa írt, részben műveiből kivonatolt) bevezetéseket illeti is.²⁵ Éppen ezeknek a közismert és elterjedt volta készítette arra Luthert, hogy saját álláspontját közzétegye. A jeromosi hagyományra mutatnak a marginális jegyzetek és a párhuzamos helyek is. Új elemként jelentkeznek viszont – ugyancsak a margón – a teológiai és nyelvi magyarázatok.²⁶

A szakirodalom egybehangzó ítélete szerint Luther új műfajt teremtett előszóival.²⁷ A tartalmi összefoglalókon túl az értelmezés kérdéseivel is foglalkozott, sőt a későbbi bevezetéstudomány csírái is megjelentek nála. Az evangélium és törvény megkülönböztetésére, valamint az együgyűekre való utalással határozta meg Luther megközelítésének újdonságát: „gyűjtőpontjukban a Biblia üzenete és az olvasó állnak” – fogalmazta meg Heinrich Bornkamm a lutheri előszók lényegét.²⁸ E két szempont a korábbi bevezetésekből nem játszott szerepet. A jeromosi prologusok részben szerzői életrajzok voltak, részben fordítói eljárásának igazolására szolgáltak: miért részesítette a héber szöveget előnyben a göröggel szemben, miért helyettesítette a bevett latin szöveget saját új fordításával.

Bámulatra méltó Luther őszintesége, mellyel bibliai előszóit írja. Nem leplezi sem tanácsatlanságát, sem kételyeit, sem fenntartásait; gyöngyeit sem tartja meg magának, hanem odaborít

24 *LVM* 5. köt. (* jz.), 286–289; vö. Fabiny Tibor: Luther krisztocentrikus bibliaértelmezése. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2008. 1. sz. 6–16. = In uő: *Szótörténetek. Hermeneutikai, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok*. Budapest, 2009, Luther Kiadó, 124–137.

25 Bornkamm, Heinrich: Bevezetés a lutheri *Előszók*-hoz [1967]. In Luther Márton: *Előszók a Szentírás könyveihez*. Budapest, 1995, Magyarországi Luther Szövetség, 8–29. /Magyar Luther Könyvek, 2./; Armbruster, Jörg: *Luthers Bibelvorreden. Studien zu ihrer Theologie*. Stuttgart, 2005, Deutsche Bibelgesellschaft. /Arbeiten zur Geschichte und Wirkung der Bibel, 5./; Ittész Gábor: *Christum treyben. Luther bibliaértelmezése a Szentírás könyveihez írt előszói alapján*. Budapest–Győr, 2009, Luther Kiadó – Magyarországi Luther Szövetség – Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület. /Magyar Luther Füzetek, 10./

26 Luther az 1540-es revízióról: „Ami ezt a Bibliát illeti, nem magamat dicsérem, hanem a munka dicséri önmagát: annyira jó és nagyszerű, hogy jobb az összes görög és latin verziónál, és több kommentár található benne, mint bármely másik változatban, mert féltreaktunk az útból minden botlasztó tönköt és rönköt, úgyhogy most mindenki akadálytalanul haladhat az olvasásban.” Márton L. ford. *LVM* 8. köt. (5. jz.), 584. 5324. sz.

27 Bornkamm: *Bevezetés...* (25. jz.), 9–11. A különbséget jól példázzák az evangéliumok: ezek elé Luther nem szánt külön előszót, mert az evangélisták személyénél fontosabbnak tartotta az evangélium egységét, melyről az egész Újszövetség tanúskodik. Lásd Luther Márton: *Mi az evangélium?* In *LVM* 5. köt. (* jz.), 269–274; Luther: *Előszó az Újtestamentumhoz...* (* jz.), 286–289.

28 Bornkamm: *Bevezetés...* (25. jz.), 11.

mindent nagykorúnak tekintett olvasója elé. A Szentíráson belül különbséget tesz abban, hogy az Krisztus (vagy Isten, a próféták, az apostolok stb.) szavait közvetíti-e, vagy tetteiről számol-e be. Számára az első a lényeges, a történeti beszámolókat csak az igehirdetés szükséges kísérlőinek, másodlagos jelentőségűeknek tartja. Jézusnak tehát bármily csodás körülmények között történt megjelenése nem ért fel azzal a pár szóval, amit kimondott.

Ebből a szembeállításból Luther számára fontos következtetések adódtak. A fenti kritérium alapján mérlegeli a kanonikus könyveket, s állítja fel – számunkra meghökkentő érveléssel – sajátos értékrendjét: „Mert a cselekedetek nem használnak; beszédei azonban életet adnak, ezt [Krisztus] maga is mondja (Jn 6,63; 8,51). Mivel János evangéliuma Krisztusnak kevés cselekedetét, ám annál több prédikációját megírja, a három evangélista ellenben sok szót veszteget a cselekedetekre és keveset a beszédekre, János evangéliuma az egy, gyengéden szóló, igaz Főevangélium, amelyet a másik három előtt sok arasszal előbbre és magasabbra kell tartanunk. Amint Szent Pál és Péter levelei is jóval előbbre valók Máté, Márk és Lukács evangéliumánál.”²⁹

Az apostolok cselekedeteivel kapcsolatban is arra figyelmeztet, hogy olvasásakor ne a történeti számlára, hanem az apostoli igehirdetésre figyeljünk, hisz „[e]nnélfogva e könyvet Szent Pál leveleinek magyarázatául is tarthatnánk” – summázza gondolatmenetét.³⁰

A korábban már említett emblemikus változtatások mellett – szemben a *Vulgata* hagyományával – Luther helyezte az Újszövetség végére azt a négy iratot, melyeket tartalmuk miatt nem tartott apostolinak, és ezeket a tartalomjegyzékben még egy üres sorral is elválasztotta a többiekétől. Ugyanez a távolságtartás az iniciálék kiválasztásában is megmutatkozott. *A zsidókhöz írt levél* és a Júdás-levél elejére nem szerzőjük portréját, hanem egy semleges motívumot választott,³¹ míg a Jakab-levél esetében egyszerűen újra felhasználta János evangéliuma iniciáléját.

Az újszövetségi kánon esetében ugyanis Luther képtelen volt elnézni a számára problematikus iratok fölött, olyannyira, hogy a levelek hagyományozott sorrendjén is változtatva a német Biblia végére, mintegy a számpadba utalta azokat a könyveket, melyek elégedetlenséget váltottak ki benne.³²

Az újszövetségi iratokban Luther azt vizsgálta, hogy apostoliak-e vagy sem. Az „apostoli” jelző azonban nem apostoli eredetet jelent itt (mint az egyházatyák számára), hanem apostoli jelleget, apostoli tartalmat. A szerzőség kérdése itt másodlagos, ehelyett a könyv üzenete lép az előtérbe, a formális tekintélyt a mondottak súlya és belső hitele váltja föl. „Az apostolok valódi

29 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther Márton: Arról, melyek az Újtestamentum valódi és legékesebb könyvei (1522). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 290. Vö. Reuss András: A Szentírás közepe. *Lelkipásztor*, 1992. 12. sz. 398–401. = In *Újrakezdés. Dokumentumok a Magyarországi Luther Szövetség életéből 1991–1993*. Budapest, 1993, Magyarországi Luther Szövetség, 27–38. /Magyar Luther Füzetek, 1./

30 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther Márton: Előszó az Apostolok cselekedeteihez (1533). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 291.

31 Martin: *Martin Luther und die Bilder...* (17. jz.), 110.

32 Gritsch, Eric W.: *Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából*. Budapest, 2006, Luther Kiadó, 143–144.

hivatala azonban az, hogy Krisztus szenvedését, feltámadását és hivatalát hirdessék, s a hitnek alapot építsenek ezekből, amint ő maga megjelenti: »De ti is bizonyoságot tesztek rólam«. (Jn 15,27) Ebben pedig minden valóban szent könyv megegyezik, mert ezek egytől-egyig Krisztusról prédikálnak és tanítanak [*treiben*]. S minden tanítás igazi próbaköve, ha megvizsgáljuk, beszél-e Krisztusról avagy sem [*ob sie Christum treiben oder nicht*], mert az írások mind Krisztusról adnak hírt (Róm 3,21), s Szent Pál is egyedül Krisztust akarja ismerni (1Kor 2,2). Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.³³

Meghökkenítő ezekben a sorokban, hogy Luther a *was Christum treibet* maximát az elterjedt közvélekedéssel ellentétben nem az ószövetségi tanúságtétel mércéjéül alkalmazza, hanem ugyanebből az elvből kiindulva éppen újszövetségi iratok fölött gyakorol kritikát. Mi sem bizonyítja szebben Luther felfogásában a két szövetség egységét, hogy ugyanazzal a mércével méri, ugyanazon az alapon ítéli meg az ó- és az újszövetségi könyveket.

Az a bizonyos „evangélium”, mely az írásmagyarázatban segítségünkre van, pontosabb megjelöléssel a páli krisztológia, hisz Luther szerint a római levél „magától oly ragyogó fényesség, hogy szinte elegendő volna az egész evangéliumot megvilágítani”.³⁴

Az „apostoli” (és szinonimáját, az „evangéliumi”) jelzőt használja Luther ebben az értelemben ott, ahol felismeri a keresztről szóló igehirdetést, s amely könyvekből hiányolja ezt, azoktól az apostoliságot is elvitatja.³⁵ A hagyományos kánonon belül – annak kereteit érintetlenül hagyva – ily módon lehetőség nyílik egy szűkebb kör megvonására, melybe az „apostoli” könyvek tartoznak, míg az azon kívül maradók (legyenek bár kanonikusak és szentek) csupán másodlagos fontosságúak. Az Újszövetség előszavában így olvasható ez az értékelés: „János evangéliuma és Szent Pál levelei, legfőképpen a rómaiakhoz írt, és Szent Péter első levele e könyvek magja és veleje; ezért illő, hogy ezeket tartsuk legelőbbre. [...] Summa, Szent János evangéliuma és első levele, Szent Pál levelei, kiváltképpen a galáciaiakhoz, efezusiakhoz és rómaiakhoz írottak azok a könyvek, amelyek megmutatják neked Krisztust [*Christum zeigen*] és megtanítanak mindarra, amit hasznos és üdvös ismerned.”³⁶

33 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther Márton: Előszó Szent Jakab és Júdás leveléhez (1522). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 317.

Hasonló értelemben ugyanekkor: Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez (1522). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 319.

34 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther Márton: Előszó Szent Pálnak a rómaiakhoz írt leveléhez (1522). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 292.

35 Apostoliak János levelei: Előszó Szent János három leveléhez. In *LVM* 5. köt. (* jz.), 315; evangéliumi a Genezis: Előszó az Ótestamentumhoz (1523). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 361; e jelzők tagadott alakjai: *Előszó Szent Jakab és Júdás leveléhez...* (33. jz.), 317; *Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez...* (33. jz.), 319.

36 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther: *Arról, melyek az Újtestamentum...* (29. jz.), 290. Ez a sommás ítélet a német Biblia kiadásában csak 1537-ig található, ekkortól Luther elhagyja előszavából az apostoli könyvek szűkebb körét megvonó részt, s más helyeken is tompítja a Jakab-levél kritikáját.

Az utolsó helyre szoruló négy irat közül *A zsidókhoz írt levélben* találja Luther a legkevesebb kifogásolni valót. Hogy szerzője nem apostol, nem zavarja őt; két kérdésben ugyan „az összes evangélium s Szent Pál levelei ellenére szól”, mégse „nyugtalanítson azért, hogy pozdorja, szalma vagy széna került sorai közé, hanem ékes tanítását nagy tisztelettel fogadjuk; miközben tudjuk, hogy az apostoli levelekkel némely dolgokban nem vethetjük össze” – biztat Luther a levélhez írt bevezetésében.³⁷

A Jakab-levéllal szembeni kételyeinek Luther korábban már *Az egyház babiloni fogságáról* című művében is hangot adott,³⁸ ezek után nem meglepő, hogy a német Újszövetségben két évvel később a szűkebb körrel szembe állítva „szalmával béleltnek” nevezi, mely „az evangélium természetéből semmit nem mutat.”³⁹ 1522-ben pedig Luther még *A jelenések könyvének* inspirált voltát is kétségbe vonja, s lesújtóan nyilatkozik a prófétai látomásokról: „Végül gondolkozzék róla mindenki lelke szerint, az én lelkem nem férközhetett közel hozzá, s ez nekem elég ok arra, hogy ne tartsam nagyra, mert Krisztusról nem tanít, és nem ismeri őt, ami pedig az apostolok első dolga volna az Írás szerint (ApCsel 1,8): »És lesztek nékem tanúm«. Magam inkább ama könyvek mellett maradok, amelyek Krisztust tiszta világossággal mutatják.”⁴⁰

Vizuális csapásmérés A jelenések könyvében

Mint említettem, első látásra a *Septembertestament* kiállítása konvencionálisnak hat, a német bibliakiadásokra vagy a humanista kiadványokra emlékeztet, semmi külső jele annak a teológiai és nyelvi innovációnak, amely lapjain rejtőzik. Beható vizsgálat után is főleg az apokaliptikusábrázolás és ennek Antikrisztus-konceptiója az, ami látványosan szétfeszíti a megszokott kereteket.

Tekintve azt a körülményt, hogy Luther közismerten milyen ellentmondásos viszonyt alakított ki a képekhez, felmerül a kérdés, hogy az illusztrációk mennyire tükrözik Luther, és mennyire

37 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther Márton: Előszó a Zsidókhoz írt levélhez (1522). In *LVM* 5. köt. (* jz.), 316.

38 „Nem akarok én itt arra utalni, hogy ez a levél Jakab apostoltól nem származhatott, s nem is méltó arra, hogy az apostoli szellemmel összekötetésbe hozzák, amint ezt sokan öközlülék oly nagy bizonyossággal állítják”. Masznyik E. – Csepregi Z. ford. Luther Márton: Az egyház babiloni fogságáról szóló előjáték. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 2. köt. *Felelősség az egyházért*. Budapest, 2017, Luther Kiadó, 331.

39 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. Luther: *Arról, melyek az Újtestamentum...* (29. jz.), 290. A Jakab-levéllal szembeni fenntartásait (főleg Ábrahám alakjának beállítása miatt) Luther mindvégig hangoztatja: Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden*. 5. köt. Weimar, 1919, Böhlau, 157. 5443. sz.; vö. Reuss: *A Szentírás közepe...* (29. jz.), 400. *Júdás levelét* mint 2Pt kivonatát egyszerűen csak fölöslegesnek (*unnötig, inutilis*) tartja: *Előszó Szent Jakab és Júdás leveléhez...* (33. jz.), 318.

40 Szita Sz. – Csepregi Z. ford. *Előszó Szent János Jelenésekről való könyvéhez...* (33. jz.), 319. *A jelenések könyvének* olvasása mindazonáltal nem árt, csak olyan, mintha nem is lenne. Ezt a negatív véleményt 1530-ban revideálja majd a bibliafordító.

Cranach elképzeléseit. Luther meghatározó szerepe mellett szól a tény, hogy ő a nyomdai kiállítás más kérdéseibe is döntő módon szól bele. Nagyon tudatosan bánt a tipográfiai eszközökkel, melyekkel nemcsak az olvasót kívánta befolyásolni, hanem saját véleményét, értékítéletét is – különösebb hatáskeltés nélkül – kifejezni. Ha figyelembe vesszük, hogy Luther az ilyen technikai kérdésekben is következetesen érvényesítette a maga teológiai szempontjait, valószínűtlennek tűnik, hogy az egész oldalas fametszetek ikonográfiáját teljesen rábízta volna Cranach ízlésére.

Ha összehasonlítjuk Cranach apokaliptikus metszeteit a Dürer-féle előképekkel, akkor megint csak Luther meghatározó befolyását figyelhetjük meg. Feltűnő, hogy a Cranach-képek alárendelik magukat a szövegnek és *A jelenések könyvét* Luther felfogása szerint próféciaként, azaz a keresztyénség történeteként szemlélik.⁴¹ A Cranach-ábrázolás kifejezetten aktualizáló, a jelen visszaéléseire fókuszál. A tengerből feljövő fenevad és a babiloni parázna félreérthetetlenül viseli a pápai tiarát, és a paráznát imádó figurákban is kortársakat lehet felismerni: királyt, fejedelmet és szerzetest.⁴²

A Cranach-illusztrációk meg sem próbálnak a Dürer-műalkotásokkal versenyezni, egyértelműen a széles körű elérést, a tömegkommunikációt szolgálják. Hogy ebben milyen hatékonyak voltak, azt jól mutatja a reakció, az a botrány, melyhez vezettek.⁴³ A nyomtatott kép népszerű médiumnak bizonyult. És itt már nem a *Biblia pauperum* jelenségéről, az írástudatlanok megszólításáról van szó, hiszen az apokalipszisillusztrációk sokkal inkább az olvasóközönséget célozták meg. A nyomtatott kép egyformán szól minden társadalmi réteghez, ugyanolyan alkalmas volt a szórakoztatásra vagy az ellenfélgyalázásra, mint Isten igéjének a terjesztésére.⁴⁴

De még Cranach metszeteit is meghatározta az a reformátori vita, mely az ige és a kép versengéséről, elsőbbségéről szólt.⁴⁵ Luther fordítása és Cranach illusztrációi ugyanis egyformán az egyszerű embereket igyekeztek megszólítani, ezek azonban sokkal gyakorlottabbak voltak a képszerű, mint az írásbeli üzenetek dekódolásában. Ezért aztán a képek sokkal közvetlenebbül

Nagyon tudatosan bánt a tipográfiai eszközökkel,

41 Martin: *Martin Luther und die Bilder...* (17. jz.), 89, 104–112.

42 Martin: *Martin Luther und die Bilder...* (17. jz.), 78.

43 A két említett figura fejről a nagy felháborodás miatt a *Dezembertestamentben* el is kellett tüntetni a pápai tiarát (egy abroncskoronával helyettesítve). Burkhardt: *Das Reformationsjahrhundert...* (23. jz.), 52.

44 Burkhardt: *Das Reformationsjahrhundert...* (23. jz.), 57–58.

45 Belting, Hans: *Macht und Ohnmacht der Bilder*. In Blickle, Peter et alii (hrsg.): *Macht und Ohnmacht der Bilder. Reformatorischer Bildersturm im Kontext der europäischen Geschichte*. München, 2002, Oldenbourg, 11–32. /*Historische Zeitschrift. Beihefte. 33./*; Harmati Béla László: *Kép vagy képtelenség? A képfogalom átértelmeződése Luther korában*. In Szabó (szerk.): *Teológia és reformáció...* (6. jz.), 155–165; Csepregi Zoltán: *Képtisztelet, képhasználat, képtilalom és képprombolás a magyarországi reformációban*. In Kónya Peter – Kónyová Annamária (szerk.): *Egyház és vallás a koraiújkor Magyarországon*. Prešov, 2020, Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 13–23.

közvetíthettek számukra vallási meggyőződéseket, mint a szövegek. A német reformátorok kivétel nélkül tudatában voltak ennek az ellentmondásnak, de ki-ki másként viszonyult a problémához. Többségük osztotta azt az aggodalmat, hogy a vallási ábrázolások, melyek sokkal inkább hatnak az érelemre, mint az értelemre, észrevétlenül is pápista nézeteket terjesztenek, illetve megerősítik a nép körében a középkori vallásosság öröklött elemeit.

A bibliakiadásban Luther többféle stratégiával próbálta elhárítani ezt a veszélyt. Egyrészt megpróbálta a szöveget ugyanolyan könnyen emészthetővé tenni, mint a képeket. Közvetlensége, kifejező és erőteljes nyelve azzal a hatékonysággal szólít meg, amire korábban csak képek voltak képesek.⁴⁶ Másrészt a vizuális kommunikáció hagyományos gyakorlatát nem szászorítani igyekezett, hanem inkább a reformáció szolgálatába állította. Cranach pápaellenes és egyházkritikus metszetei az ellenféllel mintegy a saját fegyverét fordítják szembe.⁴⁷ Végül pedig egy olyan didaktikus-pedagógiai illusztrációs módszert alkalmazott, melyet humanista tankönyvek korábban már sikerrel vetettek be. Luther ezt *Merckbildnek* nevezi,⁴⁸ mert segítségével a befogadó könnyebben érti meg és jegyzi meg a teológiai gondolatokat. A siker utólag őt igazolta. Nem véletlenül határozták meg Cranach képei (és nem az eredeti Dürer-kompozíciók) a reformáció vizuális apokalipszis-elképzeléseit és jutottak el a kor röpiratirodalmába.⁴⁹

A nyilvánosság és a közösség szolgálatában

Eredeti szándéka szerint Luther a *Septembertestament* kiadásával önálló, közvetlen hozzáférést biztosított az egyszerű hívő számára az üdvösség és az igaz hit egyedüli forrásához. Luther itt olyan keresletet elégitett ki, melyet részben ő maga teremtett olvasói és követői körében. A bibliafordítás a teológiai információéhséget igyekezett csillapítani, és a hatás nem is maradt el. Az 1523–1525 között megjelent röpiratoknak már kétharmada Luther fordításában idézi a Bibliát.⁵⁰ A reformátor ezzel nemcsak a pápai tanítóhivatal tekintélyét kérdőjelezte meg, hanem teológiáját végérvényesen összekötötte a nyomtatott szó médiumával.

46 „Hiszen ez a könyv az egyszerű olvasók számára kíván világos és érthető lenni.” Csepregi Z. ford. *LVM* 7. köt. (10. jz.), 323. 470. sz. Vö. Stolt, Birgit: *Liebllichkeit und Zier, Ungestüm und Donner. Martin Luther im Spiegel seiner Sprache. Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 1989. 3. sz. 282–305; Fricke, Klaus Dietrich: „Dem Volk aufs Maul sehen”. *Bemerkungen zu Luthers Verdeutschungsgrundsätzen*. In Meurer (hrsg.): *„Was Christum treibet”...* (5. jz.), 24–37. Stolt, Birgit: *Martin Luthers Rhetorik des Herzens*. Tübingen, 2000, Mohr.

47 Mezei Emese: A lutheri ikonográfia kialakulása és emlékei a XVI. században. *Keresztény Igazság, Új folyam*, 2017. 4. sz. 29–34, 2018. 1. sz. 22–28 és 2018. 2. sz. 12–16; Isó M. Emese: Szektárius düh vagy tudatos képpolitika. A *Passional Christi und Antichrist*ről. *Credo*, 2021. 2. sz. 82–91.

48 Belting: *Macht und Ohnmacht...* (45. jz.), 17.

49 Martin: *Martin Luther und die Bilder...* (17. jz.), 120.

50 Burkhardt: *Das Reformationsjahrhundert...* (23. jz.), 61.

A fentiekben többször hivatkoztam Luther tudatosságára. Korábban ugyan néha azt érezte, hogy nála nagyobb erők sodrásának van kitéve, de a bibliafordítást már tervezett programként vállalta fel és vitte végbe. Ennek a céltudatos, reflektált és koherens programnak a legbeszédebb dokumentuma a *Nyílt levél a fordításról és a szentek közbenjárásáról* című írása (1530).⁵¹

A fordítás feladatára vonatkozó reflexiók már a munka legelején elkezdődnek. 1522. január 13-án Wartburg várából így írt a reformátor: „Közben a Bibliát fordítom, bár erőm feletti terhet vállaltam magamra. Most látom, mit jelent fordítani, s miért nem fogott eddig bele senki a saját neve alatt. [...] Remélem ugyanis, hogy a mi Németországunkat jobb fordítással ajándékozzuk meg, mint a Vulgata. Nagy és méltó feladat ez, mindannyiunknak dolgoznunk kell rajta, mivel a nyilvánosságnak és a közösség üdvére készül.”⁵²

Közben a Bibliát fordítom, bár erőm feletti terhet vállaltam magamra.

Most látom, mit jelent fordítani.

Az Ószövetség fordításának végén (1532-ben) így szólt asztaltársaihoz Luther: „Most már megvan nektek a Biblia németre fordítva, hamarosan lezárom a munkát; megkaptátok, ami kellett nektek. Csak arra ügyeljete, hogy jól használjátok halálom után. Sok fáradságomba került, mégis kevésre becsülik a mieink.”⁵³ 1540 őszén pedig – a többéves fordításrevízió befejeztével – egy újabb asztali beszélgetés őrizte meg Luther szavait: „Senki el nem hiszi, micsoda fáradságunkba került végbeinni vagy akár végighallgatni, ahogy Georg [Rörer] tette”.⁵⁴

Pályája végén pedig Luther az utolsó általa sajtó alá bocsátott teljes Biblia élén mintegy elvi végrendeletként intézi szavait az utókorhoz: „Mert nem remélem, hogy az életben még egyszer át tudnám nézni a Bibliát. S ha élnék is még addig, már túlontúl gyenge vagyok ehhez a feladathoz. [...] Reméljük, hogy utódaink a későbbi kiadásokban ugyanilyen lelkiismeretesen járnak el, hogy munkánk makulátlan és csorbítatlan maradjon. Mi is ilyen híven és gazdagon tártuk föl és adtuk át minden kereszténynek, kapzsiság, haszonlesés és nyereszkeskedés nélkül (ezzel Krisztusban dicsekedhetünk). És hogy eközben mit izzadtunk, szorgoskodtunk és kísérleteztünk, azt nem ismeri más, mint akitől ezeket az adományokat kaptuk, és aki velünk, méltatlan, nyomorult, szegény eszközökkel ezt a művet létrehozta. Egyedül övé legyen a dicsőség, dicséret és hála mindörökké, ámen!”⁵⁵

51 LVM 5. köt. (* jz.), 626–640. Hasonló tartalmú, ám kizárólag ószövetségi vonatkozású mű: A zsolttárok summái és a fordítás okai (1531–1533). In LVM 5. köt. (* jz.), 647–651.

52 Csepregi Z. ford. LVM 7. köt. (10. jz.), 305–306. 449. sz.

53 Márton L. ford. LVM 8. köt. (5. jz.), 317. 2790b sz.

54 Márton L. ford. LVM 8. köt. (5. jz.), 583. 5324. sz. Rörer a munkacsoport titkára volt, az általa vezetett terjedelmes jegyzőkönyv kiadása: Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Deutsche Bibel*. 3. köt. Weimar, 1911, Böhlau, 167–577; és 4. köt. Weimar, 1923, Böhlau, 1–278, 311–418, 428–435.

55 Szita Sz. – Csepregi Z. – Lőkös P. ford. Luther: *Martinus Luther doktor...* (4. jz.), 359.

Egy wittenbergi mandulafáról... Néhány gondolat Luther nyolc böjti prédikációjáról*

Előzetes megjegyzések

Luthert Isten gyakran az ellenségein keresztül tette nagygyá, viszont bizonyos „barátai” sok gondot okoztak neki. Az első komoly csalódás 1522 tavaszán érte Luthert, amikor szembesülnie kellett azzal, hogy milyen az, amikor a rajta keresztül nyilvánosságra került igazságok arra éretlenek kezébe kerülnek. Állítólag ezért nem írták le tanaikat a régi tanítók, és csak azokkal a tanítványokkal közölték azokat, akiket érettnek találtak a tanításra.¹ A könyvnyomtatás föltalálása a maga pozitív következményei mellett véget vetett ennek a lehetőségnek, a nyomdászok és kiadók hasznéltsége következtében mindenki kezébe eljuthattak a tanok, akár érett volt rá, akár nem. De nemcsak éretlenek voltak sokan, hanem szélhámosok is, akik kimazsolázták mindazt, ami a hasznukat szolgálta, a többit elhagyták, azaz törvényt hirdettek evangélium nélkül, vagy evangéliumot törvény nélkül, esetleg az evangéliumból törvényt csináltak. Esetünkben ez utóbbi történt. Itt éppen nem hibáztathatók a nyomdászok és könyvkereskedők, hiszen a wittenbergi türelmetlen újítások kieszközölői, Luther személyes ismerősei, akik első kézből szerezhettek tudomást a reformátor nézeteiről. A nézetek tekintetében nem is tévedtek, hiszen céljaikkal jórészt Luther is egyetértett, csak éppen – ahogy ezekből a prédikációkból kiolvasható – a türelmet és a szeretetet hiányolta belőlük, aminek következtében kiderült, hogy valójában a lényegét nem értik, hiába ismerik jól az írásokat, nem a Krisztus Lelke van bennük, hanem törvényeskedő farizeusok, és híján vannak még a legalapvetőbb emberi bölcsességnek

a türelmet és a szeretetet hiányolta belőlük,

is, és még inkább annak, hogy az ige lényegét megértsék. Amíg Luther wartburgi védőőrizetében volt, és álhírek terjedtek arról, hogy talán már nem is él, Wittenbergben megjelentek a

Thomas Münzer hatása alatt álló zwickauai próféták, akik megjövendölték a közeli világvégét, tagadták az egyházi külsőségeket, és a gyermekkeresztség megszüntetése mellett agitáltak.

* A prédikációk szövege Szebik Zsófia fordításában olvasható magyarul: Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 6. köt. *Prédikációk*. Budapest, 2015, Luther Kiadó, 215–242. A témák bemutatása során e kötet oldalszámaikt közlöm a szövegben zárójelben. E tanulmány egy LMK-n elhangzott előadásom javított változata. A javítás során figyelembe vettem Weltler Sándor kritikai megjegyzéseit, amelyeket hálásan köszönök, és a dolgozat végén teljes terjedelmében közlök. Ahol viszont a nyolc böjti prédikáció tartalmára tekintettel nem értettem egyet a kritikával, ott hagytam az eredeti változatot.

1 Az érettség nem feltétlenül csak intellektuális értelemben értendő, az alázatot is jelentheti. Nem véletlenül mondja Jézus: ha „olyanok nem leszek, mint a kisgyermekek...” (Mt 18,3).

A wittenbergi lumpen szerzeteseket inzultált.² Andreas Karlstadt, valamint Gabriel Zwilling és társaik elkészítették a wittenbergi időgépet, és előre is pörgették azt rendesen, pontosabban rendetlenül, sőt kegyetlenül. A papok nőültek, az oltáriszentséggel csak két szín alatt szolgáltak, a templomból kidobták a képeket és szobrokat, megszüntették a gyónást stb.³ Tehát türelmetlenül és a legszerencsétlenebb módon vezettek be többnyire Luther szerinti változtatásokat Wittenbergben, a reformátor tudta és beleegyezése nélkül. A következő sokkal tragikusabb lecke három év múlva következett be Luther számára. Ez volt a német parasztháború, amely szintén a reformátor kijelentéseire alapozta ideológiai hátterét.⁴ Luther maga is érezte a felelősségét abban, hogy nagy fölfordulás keletkezett a keresztyénség addig viszonylag békésnek mondható közegében. Az-e a felelős, aki észrevette a

problémát, és nem hallgatott? Lehetett volna okosabban is, mint ahogy Luther tette? Vagy csak így történhetett, mert ha történhetett volna másképp is, akkor másképp történt volna? Költői kérdések, amelyekre csak Isten tudja a választ. Egy biztos: habár Luther nem volt akkora hős, mint amilyennek a romantika láttatni akarja, és túl jó diplomáciai érzékkel sem rendelkezett, nem állt távol stílusától a maró gúny és durvaság sem, viszont soha nem használt hazugságot az ellenfeivel szembeni küzdelemben. Ez viszont nem mondható el a római egyház által nemrég a morál szentjévé avatatott Morus Tamásról, aki épp Lutherrel kapcsolatban terjesztett lejárató valótlanúságot. Vagy gondoljunk Erasmusra, aki kreál magának egy regénybe illő származási történetet, ami elég távol áll a valóságtól. A másik tulajdonság, ami Luthert fölébe emeli kortársainak és ellenfeleinek: az önmagával szembeni folyamatos kritikai érzék, amibe ellenfelei a mai napig nemtelen módon belekapaszkodnak, és ilyen jellegű megállapításait fölhasználják Luther ellen.

De miért kell az egyházi reformokat, még ha biblikusak is, végtelen empátiával, türelemmel és óvatossággal bevezetni? Az embernek biztonságra van szüksége, anélkül nem élhet, az élet közege a biztonság. Ha az ember nem érzi a biztonságot, akkor agresszívvá válik önmagával, vagy másokkal, a külvilággal szemben. De van külső és belső biztonság. A külső biztonságra a testnek van szüksége, a belsőre a léleknek. Ez a belső biztonság a hit, azaz a bizalom Istenben. A középkori egyház külső biztonságot adott az emberek tömegei számára lelki kérdésekben. Aki ezt nem érezte elégségesnek, az kolostorba vonulhatott, ahol a legintenzívebb lelki életet élve bensőségessé tehetett ebből sok mindent.

Luther maga is érezte a felelősségét abban, hogy nagy fölfordulás keletkezett

A külső biztonságra a testnek van szüksége, a belsőre a léleknek.

2 Eric W. Gritsch: *Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából*. Budapest, 2006, Luther Kiadó, 81.

3 Az eseményekről bővebben: Gritsch: *Isten udvari bolondja...* (2. jz.), 80–82.

4 A középkor embere soha nem lázad szociális okokból, mindig kell hozzá vallási megalapozottság. Például a Dózsa-féle parasztháború ideológiai hátterét Joachim di Fiore tanai adták ferences közvetítéssel.

Nagyon egyszerűen úgy fogalmazhatunk, hogy a szélesebb néprétegek felé történő kommunikáció azt sugallta, hogy ha elvégzi az ember az egyház által előírtakat – mint például böjtöl, misét látogat, búcsúcédulát vásárol –, akkor úgy tudhatja, hogy rendezte a dolgát Isten irányában, megnyugodhat, az egyház mint szakértői hivatal elintézte az ügyfél ügyét Istennel. Luther helyesen látta, hogy ez akadályozza az ember újjászületését.⁵ A reformáció elindulásával a tömegek által elérhető külső biztonság gyorsan leomlott ugyan, de belső biztonságot csak nagyon kevesek nyertek ezután. Majd csak jó száz évvel később kezdett beérni a jó gyümölcs, ennek bizonyítéka például Gerhardt Pál lelkülete és költészete. Hogy rögtön nem alakult ki sokakban a belső biztonság, azaz az Istenben való bizalom, az nagyrészt annak köszönhető, hogy a változtatás eszköze egyre inkább nem az igehirdetés szava lett, hanem sok helyen a hatalmi szó. Tehát nem megértették az emberekkel az igazságot, hanem előírták nekik, és végrehajtották rajtuk. Úgy is mondhatnánk, hogy Luther álkövetői nem evangélikusok voltak, hanem nagyon is nomikusok.⁶ De a mindez pusztán elmélet, játék a gondolatokkal. Mondhatjuk azt is, hogy az ige szólt, és elindított egy átalakulási folyamatot, amelynek forrongásában általunk rossznak és jónak értékelt eredmények egyaránt születtek. És minden bizonnyal ez a bölcsebb, igazabb és magasabb rendű megközelítés.⁷

Összefoglalva: Luthert egész életében végigkíséri a keserű tapasztalat arról, hogy nem mindenki Luther Márton. Azaz nem mindenki rendelkezik azokkal a lelki és szellemi tapasztalatokkal, amelyek birtokában ugyanúgy értené az általa leírtakat, mint ő. És persze vannak nyereszkedők és szélhámosok Luther pártfogói között. Ezek rengeteget ártanak az evangélium ügyének. Az első ilyen tapasztalata következtében kénytelen elmondani a nyolc böjti prédikáció néven híressé vált sorozatát Wittenberg népének. Műfajukat tekintve ezek *sermók*, azaz téma-prédikációk, ellentétben a homíliával nem egy alaptextusról elmondott prédikációk, hanem a témához gyűjtött több textust felvonultató igehirdetések. Ezekben felcsillan Luther semmivel össze nem téveszthető zsenialitása, de érződik a kolostori lelkiségi hagyományok anyanyelvszerű ismerete és leginkább Pál hatása. 1522-re Luther már egészen Pállá válik. A középkorban valószínűleg Luther az első biblikus igehirdető, félelmetes bibliaismerettel és az ige erejében bízó feltétlen hittel. A középkor általában szereti a hasonlatokat, képeket, Luther ezeknek is nagy mestere, zseniális példákat alkalmaz. Luther hisz az igehirdetésben, és nem csalatkozik.

5 Luther számára a szerzetesi lét sem hozott megnyugvást, mégis más tapasztalatokkal és másfajta kritikával lépett fel ezzel szemben, mint kortársa, Erasmus.

6 Mi lehetett volna a megoldás? Eljátszhatunk a gondolattal. Esetleg a reformáció tanait szigorúan az egyetemen belül kellett volna tartani, majd az igazságot felismerő újabb papi generációk az igehirdetésükkel idővel fölnyitották volna az emberek szemét, ami által a változások „maguktól” megtörténtek volna? De nem ez történt, mert kellett a haszon a nyomdászoknak, és a kolostori birtokok a földesuraknak, és kellett az ellenség Luther ellenségeinek. Nyilván semmi sem történhetett másképp, mert ha történhetett volna, akkor máshogy történt volna.

7 Ebbe viszont nem fér bele a fejedelemnek a reformokhoz történő előzetes megnyerésének javaslata. Tehát a kérdés nyitva marad.

Egy hét alatt helyreállítja a rendezett viszonyokat a városban az igehirdetés segítségével. A prédikáció út a fülig, de hogy a szívig hogy jut el, az Isten dolga – ahogy mondja. Azaz Luther, bár határozottan látja, hogy mi volna az ideális, nem újításpárti, hanem igepárti, az ige pedig elvégzi, amit kell, nem kell semmit hozzáfontoskodni.

Luther és az igehirdetés

Luther életműve paradigmaváltás a prédikáció műfajának történetében. Azzal, hogy elveti a négy szintű bibliaértelmezést⁸ és kijelenti, hogy csak egyféle értelem van, mégpedig a szó szerinti, megváltozik a textusokhoz való hozzáállása. Prédikációit vizsgálva látjuk, hogy a fiatal Luther alkalmazza az allegorikus értelmezést, ahogy később is él vele néha, viszont úgy tűnik, hogy 1517 után fokozatosan egyre inkább háttérbe kezd szorulni nála ez a módszer. A középkor exegézise elsősorban az allegorikus értelmezést alkalmazta. A Luther által is nagyra becsült Johannes Tauler prédikációiban lelki felismeréseket fejt ki, amihez bibliai mottókat választ, ez általában jellemző a középkori prédikátorokra. Ez nem azt jelenti, hogy Tauler prédikációi nem volnának értékesek, csak más úton jut el ez értelemhez. Luther viszont a bibliai igék értelmét alkalmazza az ember örök kérdéseire, illetve kora aktuális problémáira. Összefüggésében látva és abból ki nem ragadva az igéket, képes átültetni korának viszonyaira az üzenetet.

Luther *életműve paradigmaváltás a prédikáció műfajának történetében.*

Az első böjti prédikáció *Invocavit* vasárnapján szólt, ami 1522-ben március 9-ére esett, az utolsó prédikáció értelemszerűen *Reminiscere* vasárnapján hangzott el. A gondolati ív indítása a személyes felelősség hangsúlyozása, amit azzal példáz, hogy mindenki önmaga hal meg, és önmaga hagyatkozhat Krisztusra. Az utolsó gondolat a gyónás megbecsülésére való felszólítás, amely nélkül nem tud az ember a lelki küzdelmekben megállni. Az egyes prédikációk a visszaélések egy-egy formáját tárgyalják, néha előző nap utalva a következőre, vagy viszont. Refrénszerűen visszatér a tartalmi alapotívum, a felforgatók hibája, hogy a „lehetből muszájt” csináltak.

A sermók témái

A személyes Luther. Az első prédikáció a mise megszüntetéséről szól, de itt azzal is küzd, hogy mi a saját felelőssége az események alakulásában. Ha jelen lett volna, nem hagyja így elfajulni a dolgokat: „[...] kövessetek engem, én még sohasem hibáztam el” – mondja szinte páli szerénységgel (217–218). De ezt Isten elhívásának köszöni. A változtatások kieszközölőinek először imádkoznia kellett volna, és a felsőbbség támogatását kellett volna megszereznie, így

8 A történeti, az allegorikus és a morális értelmezést Órigenész, míg a negyediket, az anagogikusát Cassianus dolgozta ki.

Isten által történtek volna a reformok. A prédikációból világossá válik, hogy Luther számára mi a mércéje annak, hogy mi Isten akarata és mi nem az. Ő – ellentétben a felforgatókkal – azért legitim prédikátor, mert őt „a város tanácsa hív[ta] el prédikálásra, bár tiltakoz[ott] ellene.” (218) Bizonyára Luther lelkiismerete nem volt teljesen nyugodt afelől, hogy – még ha közvetve is – felelős a visszaélésekért, és a vigaszt ebben találta meg. Tehát Luther követi a régi aszketikus hagyományt: az a helyes, amit nem akarok. Szemükre veti, hogy „nincs meg benn[ülk] a Lélek, bár nagyon jól ismer[ik] az Írásokat.” (219) A „lehetből muszájt” csináltak, és ez őt bántja.

Változtatások. Aki nem érti a változtatások lényegét, azt el kell üzni, nem vehet bennük részt. Az első lépés Isten előtt leborulni és imádkozni, majd türelmesen bevezetni és véghez vinni a változtatásokat. Az éretlenek az evangéliumból is törvényt csinálnak mások számára, míg maguk kimazsolázzák belőle mindazt, ami számukra kellemes. Az ilyeneknek arra van szüksége, hogy a pápa gyötörje őket előírásaival, azaz törvényeivel. Karlstadték nem az ígére figyelve hajtották végre a változtatásokat, hanem önzőségéből, mert nekik úgy tetszett. Örömeiket lelték abban, hogy ők lehetnek a felfordulás vezérei.⁹

Egyéni felelősség. Az első prédikáció három tétele közül az első kettő így hangzik: senki sem hal meg más helyett, és mindenki a harag fia, de Jézus Krisztus mindenki számára személyes menekvés, ha bízunk benne. Senki se kövesse mások véleményét meggyőződése ellenére.

Szeretet. Az első prédikáció legfontosabb témája a szeretet, mert ebben szenvedték a legnagyobb hiányt a wittenbergiek. „[...] Isten országa, mely mi vagyunk, nem beszédben és szavakban áll, hanem tettekben, ami valójában azt jelenti: jó cselekedetekben és gyakorlásban.” (216) A türelem a másik olyan erény, amely fontos minden változtatásnál. „Ne azt néztek tehát, hogy mihez lenne jogotok, hanem azt, hogy mi kedvez és használ testvéreiteknek.” (217) Majd az anya példájával él, aki először tejjel, majd lágy ételekkel táplálja a gyermekét, és nem dobja el azért, mert nem tud rögtön kemény ételt fogyasztani. Ne vonják meg a gyengéktől azt, amin ők maguk is felnőttek. „Nem mi vagyunk egyedül hivatottak a mennybe jutni, hanem azokat a testvéreinket is magunkkal kell vinnünk, akiket most nem tartunk barátainknak.” (216)

Hit és szeretet. „[...] az egész élet és lét nem más, mint hit és szeretet. A hit Isten felé irányul, a szeretet az ember, felebarátunk felé, jó cselekedetek által, ahogy Istentől mi is jótéteményekben részesültünk, függetlenül érdemeinktől és tetteinktől.” (220)

Refrén: muszáj és lehet. Az újítók a „lehetből muszájt” csináltak. Ne csinálj törvényt a szabadságból! A törvény képmutatást szül. Amit muszáj megtenni: a misének mint áldozatnak, illetve a

**az egész élet és lét nem más,
mint hit és szeretet.**

9 Óriási veszélye az egyházi reformoknak, hogy a változtatók a saját ízlésüket erőltetik rá a többiekre. Ha ez a lelegején, az ősegyházban nem történik meg, akkor nem kellett volna később folyamatosan változtatni. Azaz nem lenne szükség *semper reformatióra*, ha nem volna *semper deformatio*. (A karthauziak mondják büszkén, hogy őket nem kellett reformálni, mert sosem deformálódtak. De úgy látszik, igaz a latin mondás: *varietas delectat*. És a bűneset következtében az ember gyönyörködni akar.)

magánmiséknek a megszüntetése. Amit meg lehet tenni: házasodni vagy nem házasodni, képeket használni vagy nem használni képeket a templomokban, bizonyos ételeket fogyasztani börtben vagy nem fogyasztani ezeket az ételeket.

A képek. Volt idő, amikor a császár megsemmisíttette volna a képeket, a pápa pedig köteleztet a képek tiszteletére. Mindegyik erővel tette, ezért mindegyik tévedett. Luther eltávolíttatná a képeket a visszaélések miatt, mivel sokan érdemnek tekintik, ha egy képet ajándékoznak egy templomnak. Jó volna megszüntetni ezek használatát, de a gyengék miatt megtartható, és néhányan jól használják ezeket, ezért mégis meg kell hagyni őket, mert az érett hitűeknek nem árt a jelenlétük, de a gyengébbeknek ártana a kidobásuk. Ezen kívül ellenfelei bibliai igékkel érvelnének a képek mellett: rézkígyó, szobrok a szövetség ládáján, oltár stb. Pál sem rombolja szét Athénban az oltárokat és templomokat, hanem prédikációval akarja az igazságra vezetni az athéniakat. Néhány ember tehát jól használja a képeket, de például Frigyes fejedelem érdemszerző cselekedetnek tekinti képek adományozását a templomok számára. Jobb, ha az ember inkább alamizsnának adja a pénzt, mintsem képeket készíttet belőle. Mindazonáltal nem a képek a hibásak, hanem az ember szívének hozzáállása. A csillagokat sem hányjuk le az égről azért, mert némelyek imádják őket.

Ételek. Mindent szabad enni, de a gyengék kedvéért le lehet mondani bizonyos ételek fogyasztásáról börtben.

Szertartás és élet viszonya. A kultuszt és a hétköznapi életet mély szakadék választja el egymástól. A templomi szobrok és képek készítésére kiadott pénzt inkább adnák a szegényeknek.

Az optimista Luther. Luther egész életében a kereszt teológusa volt. Sok más szempontból viszont 1522-ben még nem ugyanaz, mint aki 1525-ben vagy 1535-ben lesz. Mások a kérdései, más kihívásokra kell válaszolnia, és kevesebbet csalódott még. Például arról beszél, hogy a rossz, értelmetlen törvényeket nem kell betartani, és az ilyen törvényeket megalkotni sem kellene. Luther egyetért a radikálisabb reformáció céljaival, csak a bevezetés módszereivel nem. Csak az igével, csak beláttatással, és nem kényszerítéssel lehet bevezetni a reformokat. Luther evangélikus és nem nomikus.

Luther egyetért a radikálisabb reformáció céljaival, csak a bevezetés módszereivel nem.

Mit jelent evangélikusnak lenni? Semmi más eszköz nincs a kezünkben, mint az ige hirdeté-

se. Nem nomikusok vagyunk, hanem evangélikusok. Ez azt jelenti, hogy nem hatalommal és nem erőszakkal, hanem Lélekkel munkálkodik az Úr (vö. Zak 4,6), és ezt komolyan is vesszük. A hit dolgában tehát semmiféle hatalmaskodás nem megengedett mások felett, csak az ige hirdetése. Mert minden más képmutatást szül, és külsőséges, az ige viszont a szívben munkálkodik. Más nem is hathat a szívre. „Az ige hirdetés joga nálunk van ugyan, de végrehajtási jogunk nincs. Prédikálnunk kell az igét, de a következmény egyedül Isten tetszése szerint történjék.

[...] Mert ha megnyerted az ember szívét, csak akkor nyerted meg őt igazán.” (221)

Házasság vagy szerzetesi élet: szabad döntés. A döntés attól függ, melyik ember milyen életformát tud elviselni. Luther örülne neki, ha minden kolostor megszűnne, de nem divatból vagy

Mert ha megnyerted az ember szívét,
csak akkor nyerted meg őt igazán.

azért, mert sokan a többség példáját követik azzal, hogy kilépnek. Azok, akik elhagyják a kolostori életformát, a lelkiismeretüket jól támogatják meg bibliai igékkel. De ha valaki jó

lelkiismerettel és felebarátja iránti szeretetből szerzetes, és meg is tudja tartani a fogadalmait, az maradjon a kolostori életnél.

A fogadalmak. Attól, hogy valaki valamit fogadalomból megtartott, az még nem biztos, hogy jó is, mert lehet, hogy rosszat fogadott meg. Nem attól lesz valami jó, hogy az ember megfogadja. A szabadság ellen nem jó fogadalmakat tenni.

Az oltáriszentség. Luther minden mást elviselne, de az oltáriszentséggel szemben megmutató tiszteletlenséget, amivel elriasztják a tiszta hívőket, nem tűrheti el. Nem a cselekmények mikéntje tesz jó keresztyénné, hanem a szellemiségének az élése. Régen nem érinthették kézzel az oltáriszentséget, most az újítók kötelezik az embereket arra, hogy kézzel érintsék meg. Mindkettő tévedés. Ahogy régen nem az tett jó keresztyénné, hogy kézzel nem érintették a szentséget, úgy most sem az, ha kezünkkel illetjük azt. Ha a jegyek vételének mikéntjén múlna, akkor „ilyen alapon akár egy disznó is keresztyén lehetne, hiszen akkora az ormánya, hogy azzal a szentséget kívülről a szájába tolhatná” – mondja Luther (233). A szentség vétele hittal történjen, mert hit nélkül csupán külsőséges cselekmény. Csak az méltó az úrvacsorára, aki a bűnbánat állapotában van. Aki a kísértésektől szenved, az menekül a pajzshoz. A gyónás szoros összefüggésben van az oltáriszentséggel. Ha valaki nincs összetörve lelkiismeretében, nem éli a bűnbánatot, nem szenved a kísértésektől, az tartózkodjon egy ideig az úrvacsorától. Ne úrvacsorázzon addig, amíg nem kerül a bűnbánat állapotába. Tehát Luthernél 1522-ben még nyoma sincs annak, hogy egy évben legalább kétszer kell úrvacsorát vennie a keresztyének. Itt még egészen intézményszkeptikus, legalábbis lelki kérdésekben. Leírja, hogy mivel nem vagyunk egyformák, ezért nem írható elő egységes szabály minden ember számára az oltáriszentséggel összefüggésben sem. 1522-ben is, ahogy egész életében, az oltáriszentség Luther számára Krisztus valóságos teste és vére, de nem független a működése a szentséggel élő hitétől. Erre hozza példának a templom egerét: „[...] az eger is keresztyén volna, mert az is tud kenyeret enni, sőt még kehelyből is könnyedén iszik.” (234)

Gyónás. Háromféle gyónás van. Az első a gyülekezeti megjobbítás apostoli, biblikus módszere Mt 18,15–18 alapján.¹⁰ Luther szerint ezt a fajta gyónást kellett volna életre kelteni, és nem eltörölni a magángyónást sem. A másik az Istennek imádságainkban, például a Miatyánkban történő gyónás, a harmadik pedig egy felebarátnak való titkos gyónás, amit Luther a világ

10 „Ha pedig vétkezik ellened a testvéred, menj el hozzá, fedd meg négy szemközt: ha hallgat rád, megnyerted a testvéredet. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egy vagy két embert, hogy két vagy három tanú szava erősítsen meg minden vallomást. Ha nem hallgat rájuk, mondd meg a gyülekezetnek! Ha pedig a gyülekezetre sem hallgat, tekintsd olyannak, mint a pogányt vagy a vámszedőt! Bizony mondom nektek: amit megkötök a földön, kötve lesz a mennyben is, amit pedig feloldotok a földön, oldva lesz a mennyben is.”

minden kincséért sem adna oda. Mint lelki küzdelmeket átélő ember igen értékesnek tartja a gyónást, ha a felforgatók is küzdöttek volna már ördöggel, halál, pokol, bűn ellen – ahogy írja Luther – akkor nem vetnék meg a gyónást. Legszívesebben nem gyónna, mert a pápa kötelezővé tette, mert amit kötelezővé tesznek, azt csak azért sem kell megtenni – de a gyónást még így sem hagyja el, annyira értékes. (Luther egy évvel korábbi írásában is hangsúlyozza, hogy milyen nagyra becsüli a magángyónást, csak az zavarja, hogy a pápa kötelezővé tette.)¹¹ Egyébként Luther számára a gyónás utáni úrvacsoravétel a kegyelem átélésének az alkalmá, tehát szorosan összekapcsolódik nála a gyónás és úrvacsora.

A prédikációk tartalmának rövid összefoglalása

Első prédikáció *Invocavit vasárnapjára*. A személyes felelősség kifejtésével indul, mindenki egyedül fog meghalni magáért, és nem másért, de egyedül kapaszkodhat a krisztusi kegyelembe is. Ezeket jól hirdették a wittenbergieknek, viszont a szeretet és a türelem nem volt meg a tanítóknak azok iránt, akik még nem kapták meg ezeket a felismeréseket. Ezzel elvágják őket a fejlődés lehetőségétől. Azt is elhibázták, hogy nem imádkoztak a változtatások előtt, és nem nyerték meg maguknak a fejedelem támogatását, hanem hübelebalázs módjára cselekedtek. Összekeverték továbbá azt, ami muszáj, azzal, amit lehet. A Luther által megfogalmazott „lehetből muszájt” csináltak. Fontos, hogy aki nem érti a lényegét, azt nem szabad engedni, hogy részt vegyen a változtatásokban.

Második prédikáció *Invocavit utáni hétfőre*. Ami muszáj. Az élet és a lét, hit Istenben és szeretet a felebarát irányában. Tehát abban is, amit lehet, és abban is, amit muszáj, szeretettel kell bánni az emberekkel. Semmit sem szabad hatalommal és erőszakkal változtatni, hanem prédikálni kell róla, és az igehirdetés majd elvégzi a változást, amennyiben valóban szükséges. A misét muszáj eltörölni mint áldozatot és érdemszerző cselekedetet, valamint a magánmisét is muszáj megszüntetni. De ezeket is csak az igehirdetés eszközével. Mert a kényszer mindig képmutatást szül. A hit a szívet nyeri meg, és az ember csak így, a szíven keresztül nyerhető meg. Az erősnek nem árt a mise sem, tehát addig, amíg az igehirdetés ki nem eszközli az emberekben a mise eltörlésének vágyát, addig az erők viseljék el a gyengék kedvéért.

Harmadik prédikáció *Invocavit utáni keddre*. Ami lehetséges: például a házasságban élés vagy szerzetesi élet. Nem tilthatja meg senki, hogy aki a szerzetesek közül meg akar házasodni, megházasodjon, de ne a többség vagy divat után menjen, hanem igékkel megerősített lelkiismerettel lépjen, ha indíttatást kap erre. Aki viszont szeretetből szerzetes, az maradjon az. A második téma a képek használata. Szabadságunkban áll használni vagy elvetni a képeket. Jobb lenne, ha nem élnénk velük, de aki helyesen tudja használni, az éljen vele. Továbbá ha megszüntetnék

a kényszer mindig képmutatást szül.

¹¹ Gritsch: *Isten udvari bolondja...* (2. jz.), 75.

őket, akkor a megtartásukért küzdők sok bibliai példát – például Ábrahám és Jákób oltárait, Nőé bárkáját, a szövetség ládáját – sorolnának fel a képek használata mellett. Ezért úgy kell prédikálni, mintha a képek semmik volnának, és maguktól semmivé fognak foszlani. Pál sem rombolta le Athén templomait, csak prédikált. És nem szaggatta le a Dioszkuroszok ábrázolásait a hajóról. Tehát a külsőleges dolgok nem okoznak kárt a hitnek, csak ne függjön tőlük a szív.

a külsőleges dolgok nem okoznak kárt
a hitnek, csak ne függjön tőlük a szív.

Negyedik prédikáció *Invocavit utáni szerdára.*
Ne gondolja senki, hogy érdemszerző cselekedet egy kép ajándékozása a templomnak. A képek önmagukban sem nem jók, sem nem rosszak, az a rossz, ha az ember szíve tőlük függ. A

csillagokat sem szaggatjuk le az égről csak azért, mert vannak, akik imádják azokat.

Ha beteg vagy, és szükséged van valamilyen ételre, edd meg, és ne foglalkozz vele, hogy ki mit gondol róla! Minden ételt ehetsz, de máshogy kell bánni a nyakasokkal és a gyengékkel. A gyengék miatt le lehet mondani a szabadságunkról az étkezés tekintetében is.

Ötödik prédikáció *Invocavit utáni csütörtökre.* Az úrvacsoráról. A pápának vannak örült törvényei, mint például az, hogy asszonykéz nem moshat ki olyan oltárterítőt, amelyen Krisztus testét megtörték, viszont azt eltűri, hogy a papot megfogdossa – írja Luther. Az ilyen törvények ellen prédikálni kell. A wittenbergi felforgatók rájöttek, hogy laikusok is érinthetik kézzel az oltáriszentséget, viszont azon nyomban a pápa örültségéhez hasonlóan kötelezővé tették a szentségnek kézzel való érintését. Ebben a kérdésben is le kell mondani a szabadságról a gyengébbek kedvéért. Az oltáriszentséget két szín alatt helyes venni, de nem szabad erőltetni, hanem prédikálni kell róla.

Hatodik prédikáció *Invocavit utáni péntekre.* Ki veszi méltóan az oltáriszentséget? Aki éhez rá. Létezik a külső és a belső vétel. A külső lehet hit nélkül is, például ha egy egér megeszi, attól még nem lesz keresztyén. A belső a szentség alkalmazása, gyakorlása és gyümölcsei. A hit a lényeg. Az méltó a vételre, aki görcsbe rándult remegő szívvel oltalomra vágyik, mert bűnei mardossák. Aki nincs ebben a lelkiállapotban, az ne vegyen úrvacsorát!

Hetedik prédikáció *Reminiscere előtti szombatra.* Az előző prédikáció folytatása. Akik félnek a haláltól és a pokoltól, és csügged a lelkiismeretük, azok méltón járulnak a szentséghez. Ennek a szentségnek a gyümölcse pedig a szeretet.

Nyolcadik prédikáció *Reminiscere vasárnapjára.* A gyónásnak három formája van: a Mt 18,15-ben kifejtett megjobbítás. Ezt kellett volna életre kelteni. A második, amikor egymagunkban Istennek gyónunk – ebben magunkat elítéljük, és Istenben bízunk. A harmadik egy másik személynek történő gyónás. Ezt rendelte el a pápa, ezért legszívesebben nem gyónna Luther, de még a számára utálatos pápai rendelkezés sem tudja eltántorítani a gyónástól, annyira értékesnek tartja azt. Sokféle feloldozás létezik, például a Miatyánk, a keresztség vagy az úrvacsoravétel annak jeléül, hogy az ember bűneitől megszabadult. A gyónás olyan kincs, amit nem szabad megszüntetni.

Egy dolgozat margójára

Az alábbiakban Németh Szabolcs *Egy wittenbergi mandulafáról... Néhány gondolat Luther nyolc böjti prédikációjáról* című dolgozatát veszem teológiai górcső alá.

A wittenbergi rajongók lázadásával kapcsolatban tényként állapítja meg a szerző annak egyik lehetséges okát: „mindenki kezébe eljuthattak a tanok, akár érett volt rá, akár nem”. Ez Erasmus hangja! Ő vádolta meg Luthert többek között azzal, hogy bár az igazságot ki kell mondani, de nem mindenhol, mindenkor, mindenki előtt. Erasmus e vádpontjával szemben Luther az evangélium közzétételének teljes szabadságát hirdeti. Ha Krisztus evangéliumi ígését csak az „éretteknek” hirdette volna, akkor nem halászok, hanem az írástudók közül választott volna magának tanítványokat. Luther gyakran szólt arról, hogy az evangélium befogadására a legalkalmasabbak a kisgyermek, a lelki szegények, a szellemben és lélekben erőtlenségűek. Ebből következik, hogy az erősek, okosak, érettek, a tudósok és gazdagok között az evangéliumnak nincs sok esélye.

Luther Erasmusnak szegezi a kérdést: „Ki adott neked hatalmat vagy jogot arra, hogy a keresztyén igazságot helyhez, személyhez, időhöz vagy külső körülményekhez kössed, amikor azt Krisztus teljes szabadsággal az egész világon akarja elterjeszteni és uralomra juttatni? Isten ígéje nincs megkötvén, Erasmus meg akarja kötni az ígét.”¹

Mivel a papok (szokás szerint) akkor is ellenálltak az evangéliumnak, a gyülekezetek önmaguktól kezdték bevezetni a reformokat. Számptalan példát lehet felhozni ennek igazolására. Ahogyan kezdetben, úgy a reformáció idején is az evangéliumot az egyszerű emberek terjesztették. Mi lett volna az evangéliumból, ha a reformáció hirdetői addig vártak volna, amíg a papok is hajlandóak lettek volna hirdetni?

„De miért kell az egyházi reformokat, még ha biblikusak is, végtelen empátiával, türelemmel és óvatossággal bevezetni?” Ez meg a korszellem hangja! Ami az egyházi reformokat illeti, Luther határozottan ellenezte ezeket. Azt tanácsolta, ha nem muszáj, senki ne vezessen be reformokat. Arról is beszélt továbbá, hogy az evangélium alapjaiban támadja meg a világot, e világ ura meg nem akarja, hogy az evangélium kifejthesse hatását. Mi más következhet ebből, mint harc és küzdelem. Szó sem lehet arról, hogy az evangélium hirde-

Ez Erasmus hangja!

Ahogyan kezdetben, úgy a reformáció idején is az evangéliumot az egyszerű emberek terjesztették.

1 Jakabné Csizmázia E. – Weltler Ö. – Weltler S. ford. Luther Márton: *A szolgálói akarat*. 2. jav. kiad. Budapest, 2006, Magyarországi Luther Szövetség, 48. /Magyar Luther Könyvek, 11./

Ez meg a korszellem hangja!

tése egy hamis béke érdekében meghunyászkodjon e világ minden ördöge előtt.

Erre szokták példaként emlegetni, hogy „Pál sem rombolta le Athén templomait, csak prédikált.” Igen, de hogyan prédikált? Nem rejtette véka alá, hogy az athéni templomok istenei nem istenek. Egyetlen Istent ismertetett előttük: a meghalt és feltámadott Krisztust. Hogy Pál apostol mennyire volt toleráns, tapintatos, türelmes, azt a prédikációinak bére világosan tanúsítja (vö. 2Kor 11,23–28).

„[A] »lehetből muszájt« csináltak” – írja a dolgozathozó. Ez valóban nagy hiba, de Luther szerint nem a legnagyobb. Azt kellene megtanítani mindenkinek, hogy a törvény szava az embert arra figyelmezteti és tanítja, hogy mit tegyen, és nem arra, hogy mit tehet. Tehát nemcsak az a hiba, ha valaki az evangéliumot törvényként szeretné bevasalni az emberekre, hiszen ebből csak az következik, hogy a törvény mellett az evangélium megtartására se kerülne sor, hanem az is, ha valaki a törvényt úgy tanítja, hogy azt az ember akár meg is cselekedheti. (A törvény harmadik használata.)

Az evangélium és a törvény kizárja, de nem szünteti meg egymást. Az evangélium nem szünteti meg a törvényt, hanem betölti. A törvény nem általunk teljesedett be, hanem a Krisztus keresztje által.

Az evangélium és a törvény kizárja, de nem szünteti meg egymást.

Ha egy város nem fogadja be az evangéliumot, nem kell harcolni ellene, hanem tovább kell állni onnan. Ha (ahogyan Luther tette) sikerül őket meggyőzni, megcsendesíteni, akkor nem kell csomagolni.

A kulcskérdés a gyónás! Luther szerint Mt 18,15–18 alapján kellene eljárni. Ha semmi mást nem tanítanánk a gyülekezeteknek, csak ezt az egyet, már akkor is sokat tehetnénk az evangélium hirdetéséért.

A gyónás és az úrvacsora még Luther szerint is „működhet” önállóan. A gyónásnak következménye lehet az úrvacsora, de a gyónás nem az úrvacsora előfeltétele, mint ahogyan az úrvacsora sem a gyónás következménye. A szentségek igék, amelyeket nem átélünk, nem élünk, hanem hallgatunk és hiszünk..

Szent István a szószéken. Augusztus 20-ai igehirdetések a *Lelkipásztor* folyóiratban 1. rész

A Lelkipásztor

Az alábbiakban olyan igehirdetéseket fogunk megvizsgálni, amelyek a *Lelkipásztor* című evangélikus lelkési szakfolyóiratban láttak napvilágot.

A *Lelkipásztor* első száma 1924 novemberében jelent meg. Alapító főszerkesztője Vértesi Zoltán magyarbólyi lelkész volt, aki egy nehéz időszakban kezdte szervezni a folyóirat magánkiadását: „A baranyai déli végeken, 20 éves lelkési működésem alatt, lelkemben sokszor éreztem ily gyakorlati és evangélikus irányu lap megjelenését, de mivel sem egyesület, sem más, nem vállalkozott reá, Istenben való bizalommal, megpróbáltam. Nagy belső harcot vívtam önmagammal, míg magamat erre elhatároztam.”¹ Az indulás nehézségeit az is jelzi, hogy a hatalmas infláció miatt az első szám ára 30.000 korona volt.

A folyóirat hamarosan megerősödött, Vértesi Zoltán egyre szélesedő szerzői gárdát épített ki, maga mellé véve társszerkesztőnek Kemény Lajos budapesti lelkészt. 1927-től Kapi Béla püspök vette át a főszerkesztői teendőket, aki amellett, hogy folyamatosan gazdagította a lap kezdeti – jórészt igehirdetéseket közlő – profilját, személyével jelentett garanciát arra, hogy a magánkezdeményezésből indított folyóirat immáron hivatalosan is az egyházi média részévé vált.

1927-től Kapi Béla püspök vette át a főszerkesztői teendőket,

Szent István király ünnepe

Augusztus 20-a kétségkívül a legrégebben kialakult ünnepünk, noha kezdetben még kifejezetten István tiszteletét szolgáló egyházi ünnep volt. Eredete 1083-ra, István szentté avatásának idejére vezethető vissza. I. László király törvénykönyve „szent István király napját”² is említi a felsorolt ünnepek között. Az Aranybulla ugyancsak hivatkozik rá: „Rendeljük, hogy a szent király ünnepét minden esztendőnként, ha csak valami nagy nehéz ügyek gondja vagy betegségünk meg nem tilt minket, Fehérvárat tartozunk megülni.”³ A reformáció után – minthogy egy szentté avatott uralkodó ünnepéről van szó – egyre inkább csak a római katolikus felekezet hordozta a tradíciót. Miután azonban XIV. Benedek pápa törölte a kötelezően megtartandó

1 Szerkesztői üzenet. *Lelkipásztor*; 1924. 1. sz. 30.

2 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=07700038.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei> (letöltve: 2022. augusztus 17.).

3 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (letöltve: 2022. augusztus 17.).

egyre inkább csak a római katolikus felekezet hordozta a tradíciót.

ünnepek közül, Mária Terézia nemzeti ünnepé nyilvánította. A királynő nevéhez fűződik az ekkor Raguzában, a mai Dubrovnikban őrzött Szent Jobb hazahozatala, illetve a Szent Jobb-körmenet bevezetése is.

Szent István király ünnepét mint a nemzet önazonosságát erősítendő ünnepet 1849-től betiltották, csupán 1860-tól lehetett ismét ünnepelni. A két világháború között a keresztyén államalapítás mellett augusztus 20-a állami ünnepként a megcsonkított haza visszaállításának reményét – a korabeli nyelvezet szerint a Szent István-i gondolatot – is hordozta.

Mária Terézia nemzeti ünnepé nyilvánította.

A második világháború után az új politikai vezetés igyekezett mielőbb kilúgozni az ünnep tartalmát, minthogy az általuk képviselt ideológia élesen tagadta mind a nemzeti identitást,

mind annak keresztyén alapjait. A kommunista elnyomás évtizedeiben ezért augusztus 20-a először az új kenyér, majd 1949-től az alkotmány – mármint az ezen a napon életbe léptetett új, kommunista alkotmány – ünnepe lett.

Eredeti méltóságát a rendszerváltás után nyerhette vissza az ünnep. Hivatalosan 1991-ben lett ismét állami ünnep augusztus 20-a, mint „államalapító Szent István ünnepe”.⁴ 2012-ben életbe lépett Alaptörvényünk augusztus 20-át hivatalos állami ünnepként nevezi meg „az államalapítás és az államalapító Szent István király emlékére”.⁵

Áttekintés

A *Lelkipásztorban* fennállásának első negyedszázada során jelentek meg rendszeresen augusztus 20-ai igehirdetések, illetve homiletikai előkészítők, csaknem minden évben. Az igehirdetések, a textusok és a szerzők áttekintését az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

Évfolyam	Textus	Szerző	Gyülekezet
1925	1Jn 5,4	Vértesi Zoltán	Magyarbóly
1926	2Móz 20,12	Torda Gyula	Domony
1929	2Kor 3,2–8	Pröhle Sándor	Budapest- Rákospalota
1930	Jn 4,34	Szabó József	Győr
1931	Zsolt 108,2–14	Vértesi Zoltán	Magyarbóly
1932	Zsolt 15,1–5	Szabó József	Győr
1933	Lk 19,41–48	Kiss Samu	Nagybarátfalu

4 <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100008.TV> (letöltve: 2022. augusztus 17.).

5 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (letöltve: 2022. augusztus 17.).

1934	Zsolt 73,26b	Túróczy Zoltán	Győr
1935	Zsolt 105,1	Wolf Lajos	Cegléd
1936	Zsolt 103,1–4	Nagy Miklós	Zalaegerszeg
1937	1Kor 3,11	Nagy Miklós	Zalaegerszeg
1938	Róm 14,7–12	Sólyom Jenő	Budapest-Fasor
1939	1Thessz 4,3	Kiss István	Kőszeg
1940	Zsolt 21,2–4	Mórocz Sándor	Budapest - Deák tér
1941	5Móz 8,10	Urbán Ernő	tábori lelkész
1942	1Pt 4,10–11	Németh Károly	Lébény
1943	2Móz 3,9–10	Sümei István	Szentantalfa
1944	Péld 29,18	Kutas Kálmán	Szombathely
1948	Szabad textusválasztás, ajánlott igékkel	Soproni munkaközösség	Sopron
1949	Ef 2,11–22	Pesti munkaközösség	Budapest

18 teljesen kidolgozott vagy bő vázlatként megjelent igehirdetésről, illetve két igehirdetési előkészítőről van szó. Ez utóbbiak az 1948-as, illetve az 1949-es évfolyamban olvashatók. Az 1948-as feldolgozás meglehetősen rendhagyó, ugyanis nem egy konkrét textushoz készült, hanem elvi eligazítást tartalmaz a nemzeti ünnep homiletikumával kapcsolatban, és csupán ajánlasként rendel mindehhez lehetséges igehirdetési igéket. A kidolgozott igehirdetések feltételezhetően valóban el is hangzottak, noha a szerkesztési és nyomdai munkákat figyelembe véve hónapokkal az ünnep tényleges időpontja előtt kellett, hogy megszülessenek. Kivételt itt is találunk: az 1926-os feldolgozás végén a szerkesztő jelzi, hogy egy korábbi, 1924-ben elhangzott prédikációról van szó. Az 1932-es igehirdetést szerzője beszédvázlatként, az 1936-ost pedig egyszerűen vázlatként minősíti. Az 1940-es évfolyam a kész igehirdetés mellett rövid szövegmagyarázatot, illetve vázlatot is tartalmaz. (Ez ebben az évfolyamban általános szerkesztési elv volt.)

A homiletikai előkészítőket többtagú lelkészi munkaközösségek készítették, a 18 igehirdetés pedig összesen 15 lelkész munkája: hárman – Vértesi Zoltán, Szabó József és Nagy Miklós – két ízben is feldolgozták az ünnep igehirdetési igéjét. A szerzők közül 13 lelkész, illetve munkaközösség a dunántúli, 6 a bányai kerületben szolgált, egyikük – Urbán Ernő – pedig honvédségi keretben működött tábori lelkészként. A *Lelkipásztor* megőrizte a két munkaközösség tagjainak a nevét is. Az 1948-as feldolgozást a soproni munkaközösség végezte, amely négy soproni lelkészből (Beyer Pál, Hanzmann Károly, Kiss János, Ziermann Lajos), illetve Pusztai László ágfalvi és ifj. Pröhle Károly sopronbánfalvi lelkészből állt; hozzájuk csatlakozott még Várallyai János nyugalmazott lelkész. Az 1949-es feldolgozást a pesti munkaközösség jegyzi, amelynek tagjai Bencze Imre pesterzsébeti, Koren Emil kőbányai, Rezessy Zoltán kelenföldi, Scholz László zuglói lelkész mellett az ekkor valószínűsíthetően Rákoskeresztúr-Rákoshegyen missziói lelkészként működő Ferenczy Zoltán, a budapesti vallástanárként szolgáló Lehel László, valamint a tartós betegszabadságon lévő ifj. Rimár Jenő voltak.

A textusok egyszer sem ismétlődnek, leszámítva az 1948-as feldolgozás által ajánlott textusok egyikét, amely az 1937-es igehirdetés alapigéjének bővített változata. Tíz igehirdetésnek van ószövetségi, kilencnek pedig újszövetségi alapigéje.

Tíz igehirdetésnek van ószövetségi, kilencnek pedig újszövetségi alapigéje.

Az igehirdetések által felölelt időszakban augusztus 20-a három alkalommal, 1933-ban, 1939-ben és 1944-ben esett vasárnapra: 1933-ban a Szentháromság ünnepe utáni 10., 1939-ben és 1944-ben pedig a Szentháromság

ünnepe utáni 11. vasárnapra. 1933-ban az István király ünnepére szánt ige a Szentháromság ünnepe utáni 10. vasárnap hagyományos evangéliuma (Lk 19,41–48) volt, miközben a folyóirat közöl egy Szentháromság ünnepe utáni 10. vasárnapi igehirdetési vázlatot is Gerencsér Zsigmond mórchidai lelkész tollából Mt 23,34–39⁶ alapján.⁷ Ezzel szemben 1939-ben és 1944-ben az aktuális vasárnapra nem jelent meg külön igehirdetés, hanem augusztus 20-a mint István király ünnepe szerepel, a maga textusával.

Érdeemes részletesen áttekinteni, hogy a soproni lelkészek 1948-ban írt elvi homiletikai előkészítőjükben milyen textusokat – és azok révén témákat – ajánlanak az igehirdetőknek: „*I. Kor 3, 10–13*: Eredeti értelme szerint Pál mint bölcs építőmester Krisztusra fundálja a korinthusi gyülekezetet. Az alapot az utána következők sem mozdíthatják el, sőt munkájuk értéke ehhez az alaphoz való viszonyukon fordul meg. Az ige alkalmazása a fentiekből magától adódik. – *Ján. 14, 6*. Az előzőhöz hasonló igazságok megszólaltatására alkalmas. – *Zsolt. 33, 8–12*: Boldog az a nép, melynek Istene az Úr: Isten ezt a boldogságot népünknek is megadta; boldogulásunk a Hozzá való hűségen fordul meg. Vagy: Az Úr tanácsa megáll: Isten akarata, hogy népe legyünk, ezen semmiféle ellenkező szándék nem változtat. – *I. Sám. 12, 21–25*: Elveszünk-e vagy megmaradunk? Az Úr népe vagyunk (István óta), s az Úr nem hagyja el népét. De ebből következik, a) hogy a nép ne térjen hiábavalóságok után, melyek meg nem szabadítanak, hanem szolgáljon az Úrnak, és b) hogy a »proféták« ne szűnjenek meg könyörögni és tanítani a jó és igaz útra. – *Jel. 3, 8. 10. 11*: Isten ajtót nyitott a mi népünknek is, amelyet senki be nem zárhat (!). Vagy: Tartsd meg, ami nálad van, – ma különösen szükséges intés. – *Lukács 12, 32–34*: A kicsiny nyáj nagy öröksége: Ma is ilyen nagy jelentősége van népünk testében a hívek kicsiny nyájának, ha az anyagias világban 33. vers szerint gondolkodik és él. Ehhez hasonló alkalmazás lehetséges Máté 13, 33. alapján.”⁸ Szembetűnő a többszöri utalás a jelenkor kihívásaira, illetve az Isten akaratától való eltérítés szándékára: a kor eseményeinek tükrében ehhez nem kevés bátorságra lehetett szükség.

6 Az érdekesség kedvéért megjegyezzük, hogy valamivel később, 1948-ban és 1957-ben ez a textus kétszer is mint a Szentháromság ünnepe utáni 11. vasárnap alapigéje tűnik fel.

7 Gerencsér Zsigmond: Az Úr kegyelme – az ember hálátlansága. Szthár. u. 10. vas. Vázlat. Máté 23, 34–39. *Lelkipásztor*, 1933. 9–10. sz. 275–276.

8 Soproni lelkészi munkaközösség: István király napja. *Lelkipásztor*, 1948. 7–8. sz. 255.

Hogy az általunk vizsgált időszakban miért maradt ki néhány évfolyamból az augusztus 20-i igehirdetés, ezt pontosan nem tudjuk – leszámítva az 1945-ös évet, amikor is az országban zajló harci cselekmények és a szovjet megszállás, valamint a háború okozta károk következtében maga a *Lelkipásztor* sem jelent meg, mindössze az év legelején és legvégén, akkor is csupán néhány oldalas hírlevélként. 1950-ben a kommunista diktatúra véglegesen kiépült, így megváltozott augusztus 20-a hivatalos értelmezése is. Ennélfogva az evangélikus egyház gyakorlatából eltűnt az ünnep, ami – ismerve az 1950–1990 közötti egyházvezetésnek és a lelkészi kar egy részének a kommunista hatalomhoz való viszonyulását – végeredményben nem is tűnik olyan nagy bajnak.

Állami ünnep és igehirdetés

Augusztus 20-a nemzeti ünnep, tehát az egyház kereteit átlépő szélesebb közösség tekinti a magáénak, mégis markánsan egyházas jellege van, amennyiben a keresztyénség felvétele aktusa és az azt előmozdító, nem sokkal a halála után szentté avatott király alakja áll a háttérben. Mindez némi bizonytalanságot teremt az ünnep egyházi értelmezése körül, amint arra elvi homiletikai előkészítőjünkben a soproni lelkészi munkaközösség tagjai ki is térnek. Szerintük ugyanis az ünnep erősen római katolikus jellege akár még azt a kérdést is felvetheti, hogy ünnepelheti-e Szent István ünnepét a nem katolikus keresztyénség. Az a megállapításuk mindenesetre – noha más szempontból – akár még napjainkban is időszerű lehet, hogy „az ünnep evangélikus egyházi értelmének közelebbi meghatározása tudomásunk szerint még nem történt meg.”⁹ A soproniak ugyanakkor megkísérlik, hogy ezt a hiányt legalább némileg pótolják: „Mi ezen a napon is Krisztust prédikáljuk, de nem általánosságban, hanem abban a konkrét vonatkozásban, hogy István király történelmi műve révén dőlt el egyszersmindenkorra az, hogy a mi népünk is a maga egészében Krisztusé. Az országalapító király mint bölcs építőmester erre fundálta országát. Minden egyéb műve elévülhet, de ez az egy maradandó és minden magyart minden időre kötelez.”¹⁰

Kicsit korábban, egy ennél jóval szabadabb történelmi korban Vértesi Zoltán abban jelöli meg augusztus 20-ának egyházi jelentőségét, hogy ekkor ünnepeljük „a magyar királyság és függetlenség megalapozásának, a keresztyénségnek a magyarok közt elterjedésének napját, mely

az evangélikus egyház gyakorlatából eltűnt az ünnep,

az ünnep erősen római katolikus jellege akár még azt a kérdést is felvetheti, hogy ünnepelheti-e Szent István ünnepét a nem katolikus keresztyénség.

9 *István király napja...* (8. jz.), 254. oldal

10 *István király napja...* (8. jz.), 255. oldal

hisz egyuttal az evangéliomi, Krisztusi hit diadalát is jelzi.”¹¹ Pröhle Sándor így fogalmaz 1929-ben: „Az ezer éves Magyarország rendezett állammá való alakulásának ünnepe ez a mai nap: István király napja.”¹² Ugyancsak Vértesi Zoltán írja egy másik igehirdetésében: „Augusztus 20., István király neve napja van ma. Mint *nemzeti ünnep* megünneplését már az 1222-ben kiadott aranybulla is elrendeli. Hogy *egyházi ünnep* jellege is van, az is kétségtelen, mert hisz a nagy király nevéhez, éppen a Krisztus evangéliomának, a keresztyénségnek a magyarok között elterjedése fűződik.”¹³

Hogy az ünnep nemzeti és keresztyén jellege természetes módon összetartozik, azt Túróczy Zoltán is elismeri, hiszen István műve „az ország is, melynek politikai és kulturális egységét ő teremté meg,”¹⁴ legfontosabb hagyatékának azonban egészen mást tekint: „István király legdrágább öröksége az élő, igaz és személyes Isten.”¹⁵ Sólyom Jenő egyenesen az István királlyal való hitbeli kapcsolatunkra utal, mivel „Krisztusé ő, Krisztuséi vagyunk mi, Krisztusban, Krisztus

révén, Krisztuson keresztül megvan a közösségünk vele”.¹⁶ Urbán Ernő az Isten felé fordulásban látja az ünnep egyházas többletét: „Mi különbözteti meg a mi ünneplésünket a szokásos, közönséges hazafias ünnepléstől? [..]

Az első, amit nekünk keresztyéneknek meg

kell tennünk, valahányszor Isten ünnepet enged megérnünk és valahányszor abban a kiváltságban részesülünk, hogy összegyülekezhetünk Isten színe előtt, az első dolgunk: dicsérni az Urat.”¹⁷ A pesti lelkészek munkaközössége az egyház mozgásterének beszűkülése idején aktualizálni próbálja az ünnep keresztyén karakterét: „István király ünnepén azzal a kérdéssel közelítünk textusunkhoz: mit hozott a keresztyénség egy pogány népnek? Kérdésünkhöz jogot ad az a tény, hogy Isten István királyt használta fel népünk keresztyénségre térítésében. Igehirdetésünk azonban nem merülhet el történeti adatokban, feltevésekben. Igehirdetésünkben Istennek mai üzenetét kell tolmácsolnunk a magyar nép számára, vagyis kérdésünk voltaképpen az: mit ad és mit ér a keresztyénség ma is népünknek?”¹⁸

Éppen ezért a szószékről nézve augusztus 20-a elsősorban egyházi jellegű ünnep, noha éppen a korábban kialakult, elfogadhatatlan elemeket is tartalmazó római katolikus narratíva

11 Vértesi Zoltán: István királyhoz. (*Elmélkedés aug. 20-án, a keresztyénségnek a magyarok közt elterjedése ünnepe.*) (I. Ján. 5, 4). *Lelkipásztor*, 1925. 8–9. sz. 27.

12 Pröhle Sándor: Multunk, jövőnk – Jézus törvénye. István király napi beszéd. *Lelkipásztor*, 1929. 9. sz. 371.

13 Vértesi Zoltán: Hála és könyörgés István király ünnepén. Zsoltár 108, 2–14. *Lelkipásztor*, 1931. 8–9. sz. 296.

14 Túróczy Zoltán: István király öröksége. Vázlat. Zsoltár 73, 26 b. *Lelkipásztor*, 1934. 9–10. sz. 305.

15 Túróczy: *István király öröksége...* (14. jz.), 307.

16 Sólyom Jenő: Igaz nemzeti közösség. István király napjára. Róm. 14, 7–12. *Lelkipásztor*, 1938. 9–10. sz. 291.

17 Urbán Ernő: István király napja. *Lelkipásztor*, 1941. 9. sz. 443.

18 Pesti munkaközösség: István király ünnepe. Eféz. 2, 11–22. *Lelkipásztor*, 1949. 7–8. sz. 248.

miatt ezt viszonylag nehéz érvényesíteni. Minderről részletesen beszél Kiss István 1939-ben: „Jóllehet első királyunkat evangélikus egyházunk minden tagja, aki csak ismerte és ismeri, a történelemből István király személyének kiváló tulajdonságait királyi, országépítő cselekedeteit, alkotásait, minden időben fenntartás nélkül becsülte, szerette, nagyra értékelte, egyházilag még sem tartottunk ünnepet ezen a napon a legutolsó esztendőig. [...]

[...]

Változott a helyzet akkor, mikor István király napját országos törvénnyel nemzeti ünnepé avatták. A régi gyakorlattal szemben ez a tény István király személyének, egyénisége nemzetnevelő erejének mintegy újra a nemzet egészének köztulajdonná való nyilvánítása volt. Ezóta üljük meg mi is egyházilag is István király napját.

Ám ha örömmel, ünneplő lélekkel meg is üljük e napot istentisztelet keretében, ha hálás szívvel számba vesszük is azokat az ajándékokat, melyeket a jó Isten a nemzetnek s abban nekünk evangélikusoknak is István királyon keresztül adott, nem fogunk úzni az ő személyéből ezután sem kultuszt.”¹⁹ Mórocz Sándor pedig így oldja fel az ünnep jellege körüli bizonytalanságot: „A hívő keresztyén ember sohasem szentel ünnepnapot emberek dicsőségére. István király napján se tesszük ezt. Ez a nap is az Istené, hálaadásunk Istennek szól, de akiért hálát adunk neki, az I. István király.”²⁰

Változott a helyzet akkor, mikor István király napját országos törvénnyel nemzeti ünnepé avatták.

Teológiai súlypontok

Minthogy nehéz meghatározni azt, hogy egy nemzeti ünnepnek milyen teológiai mondani-
valója van, ezért az általunk vizsgált igehirdetések is számos témát vetnek fel, amelyek olykor
mintha csak nagyon lazán kötődnének magához az ünnephez – de helyenként a textussal kap-
csolatban is elmondhatjuk ugyanezt.

Az alábbi áttekintő táblázatban soroljuk föl az igehirdetések által vázolt témákat:

Évfolyam	Téma
1925.	Az igaz vallás az evangéliumi keresztyénség, amely a szebb jövő biztosítója
1926.	Kegyelet a család és a nemzet vonatkozásában
1929.	A megalázott magyarság számára lesz feltámadás
1930.	Állhatatos kötelelességteljesítés
1931.	Hála és könyörgés

19 Kiss István: István király napján. Szentháromság utáni 11. vasárnapon. I. Thess. 4, 3. *Lelkipásztor*, 1939. 9. sz. 329–330.

20 Mórocz Sándor: István király napja. Zsolt. 21, 2–4. *Lelkipásztor*, 1940. 9. sz. 377.

1932.	A valódi ünneplés
1933.	Jézus és István király mint az igaz hazaszeretet példaképei
1934.	A hit ajándéka és felelőssége
1935.	Magasztalás, segítségül hívás és bizonyágtétel
1936.	Hálaadás
1937.	A nemzet életének is Jézus az alapja
1938.	A valódi nemzeti közösség
1939.	Az igazi életszentség
1940.	Isten hatalma és cselekvése István király életében és művében
1941.	Isten dicsérete
1942.	Testvéri közösség
1943.	Bizalom és elköteleződés Isten iránt, aki István király által cselekedett
1944.	A lelki látás szükségessége
1948.	---
1949.	A kereszténység fontossága egy nép életében

Ez a nap is az Istené,
*hálaadásunk Istennek szól, de akiért hálát
adunk neki, az I. István király*

Találkozunk olyan prédikációkkal, amelyek témájukban legfeljebb csak érintik István király művét és a keresztyén államiságot, és inkább valamilyen általános hitbéli vagy erkölcsi tanítást szóltatnak meg. Akad olyan szerző, aki nagyvonalúan hanyagolja a teológiai megköze-

lítést, és mindössze ugródeszkának használja a textust ahhoz, hogy előadja az ünnep témájával kapcsolatos mondanivalóját. Olvashatunk viszont olyan igehirdetést is, amely példaszerűen ragaszkodik a textushoz, és annak üzenetét úgy szóltatja meg, hogy tekintettel van az ünnep nemzeti, történelmi vonatkozásaira. Bizonyos, hogy az eltérések mögött ott húzódik a lelkészek eltérő látásmódja, de nem mehetünk el szó nélkül a mellett a körülmény mellett sem, hogy éppen ebben az időszakban történik meg a korábban egyeduralgó, javarészt moralizáló, racionalista, valláserkölcsi mondanivalójú prédikációk mellé a hitébresztő, evangelizációs igehirdetések beáramlása a hazai evangélikus homiletikába.

Figyelemre méltó például, hogy Szabó József 1932-es, a 15. zsoltár 1–5. verse alapján készített igehirdetése valóban igehirdetesként szólal meg, mentesen mindenféle mesterkelt pártostól. Az alapkérdést abban látja, hogy az egyébként szívesen és méltóságteljesen ünneplő magyar ember számára hogyan lesz ünnep a Szent István királyra való emlékezés? A választ a textusra alapozva abban a két irányban találja meg, miszerint rendezni kell az ügyünket Istennel és felebarátainkkal: „Amíg a magyar le nem térdel a bűnbánat oltárszámolyához, mindaddig nem állhat meg Istene előtt: mindaddig nincs joga ünnepelni, mert mindaddig üres frázisok emlegetése lesz minden hazafias ünneplése.

[...]

Minék szaporítsuk a sok szomorú szimptomát: ebben az országban az embereknek nincs rendben a dolguk felebarátjukkal. S amíg ez nincs rendben, addig hiába való minden hazafias ünnepelés.”²¹ Mindezek pedig úgy kapcsolódnak az ünnephez, hogy István a helyes Isten- és emberszeretetre figyelmeztető példa a nemzet számára: „Ahelyett, hogy a pillanatnyi átmelegedés szalmalánglelkességével olcsó frázisokból cifra görögtűzeket gyujtanánk ennek a nagy királynak dicső alakja mellett, – jertek, istenfélelemmel, emberszeretettel induljunk el az ő utmutatása felé. Hogy közelebb jőjjön ma is egy lépéssel az ő szent álma: kereszt alatt egységes Magyarország!”²²

Szintén jó példája a textusszerűségnek Túróczy Zoltán 1934-es igehirdetése. A textus Zsolt 73,26b: ennek alapján a szerző István legfontosabb örökségeként nem az államszervezést, hanem a hitet emeli ki. Majd tisztázza, hogy a hit nem örökölhető, arra az egymás után következő nemzedékeket tanítással, példaadással és tanúságtétellel kell rávezetnünk: „Ha tudom azt, hogy Isten nem örökölhető, a hit nem hagyományozható, hanem mindenkinek újra kell feltalálnia és megtapasztalnia, akkor – ha nekem drága Isten és a hozzá való kapcsolat – mindent el kell követnem, hogy utódaimnak alkalmat nyújtsak ezeknek a személyes élményeknek a megszerzésére.

[...]

Kövessünk el mindent, hogy az első magyar királynak ez a legdrágább öröksége átmentessék az utánunk jövők számára is és el ne sikkadjon a mi könnyelműségünk kezén!”²³

Még inkább jelentkezik az igeszerűség Wolf (Ordass) Lajos 1935-ös prédikációjában, amelynek alapigéje Zsolt 105,1. A textus tulajdonképpen önmagában kiadja azt a gondolatmenetet, amelyet az igehirdető követ. Ennek megfelelően elsőként Isten magasztalására hív azért, mert „a mi hazánkat s benne a mi népünket is beleépítette a maga boldogító országába”.²⁴ Ezt követően Isten segítségül hívására buzdít, különös tekintettel a jelenkor nyomorúságos állapotaira: „Hívjuk hát segítségül az ő nevét, amikor a magunk erejének elégtelenségét oly világosan látjuk. Hívjuk őt, amikor igazságunkról a világot magunk meggyőzni nem tudjuk. A kereszt Urához menjünk, hogy segítsen keresztünket hordozni.”²⁵ Végül pedig emlékeztet arra, hogy az István által megkezdett missziói munka ma sem zárult le: „Akkor ennek a mai napnak van egy nagy fölszólítása a népünkhöz, elsősorban pedig az egyházainkhoz: menjünk el és tegyünk tanítvánnyá mindenkit e hazában. [...] Ha együtt munkálkodunk, akkor lesz egygyé, Krisztus követőjévé az egész népünk. Ez volt Isten akarata István király napjaiban és ez változatlanul az akarata ma is.”²⁶

21 Szabó József: Kinek van joga ünnepelni? (Egyházi beszédvázlat István király napjára.). 15. zsolttár. *Lelkipásztor*, 1932. 9–10. sz. 273–274.

22 Szabó: *Kinek van joga...* (21. jz.), 274.

23 Túróczy: *István király öröksége...* (14. jz.), 307.

24 Wolf (Ordass) Lajos: István király napján. 105. Zsolttár 1. vers. *Lelkipásztor*, 1935. 9–10. sz. 306.

25 Wolf: *István király napján...* (24. jz.), 306.

26 Wolf: *István király napján...* (24. jz.), 307.

Látszólag szintén a textushoz kötődik Torda Gyula 1926-ban megjelent igehirdetése, amelynek alapigéje a negyedik parancsolat (2Móz 20,12). Az igeszerűség látszata abban merül ki, hogy a szerző folyamatosan a családi élet viszonyairól elmélkedik, éppen csak érintve az igehirdetésre alkalmat nyújtó ünnep üzenetét. Előjáróban megállapítja, hogy mennyire fontos egysege az emberi közösségnek a család, mert itt tanulja meg az ember „azokat az ismereteket, amelyekre a nagy társadalmi közösségben szükség lesz, itt ismeri meg a kötelességeit a közszel, a társadalommal szemben”.²⁷ A család életének az alapját pedig „az elhalt tagok, elődök, ősök emlékének tisztelete adja”.²⁸ Így aztán a folytatásban az elődök iránti kegyelet témáját állítja a középpontba, a végén rátérve mindennek a nemzettel kapcsolatos vonatkozásaira is. Ez azonban mindössze ennyit jelent: „Az egészséges nemzeti életnek is ugyanaz a feltétele, éltető eleme, ami az egészséges családi életé: a kegyelet az ősök tisztelete; emléküik szellemük ápolása, a nagy történelmi ősök törekvéseinek megértése, átélése és megvalósítása.”²⁹ Ahogyan az egész prédikációban, úgy e helyen sem említi István király nevét vagy bármi konkrétumot vele kapcsolatban; mint ahogyan a végkövetkeztetés levonásakor is csak homályos célzást tesz rá: „Nemzet: Tiszteld ősatyádat és ősanyádat, mert bennük az ő szellemükben és sorsukban bírod jobb jövőd zálogát, mert hosszú ideig, időtlen időig csak úgy élhatsz hazádban azon a földön, melyet az Úr, a te Istened adott tenéked.”³⁰

Hogy emellett viszont magának Krisztusnak a neve sem kerül szóba az egész igehirdetésben, sem pedig az ő megváltói művére nem találunk utalást, azon azért ne csodálkozzunk, mert Torda Gyula írása a klasszikus racionalista igehirdetés látásmódját képviseli, amely elsősorban a moralizáláson és merőben emberi érzések és értékek kiemelésén nyugodott.

Elszomorító példája ennek a téves teológiai irányynak az 1933-as prédikáció is, amelynek szerzője Kiss Samu, a textusa pedig a Szentháromság ünnepe utáni 10. vasárnap hagyományos evangéliumi igéje (Lk 19,41–48). Kiss Samu a Jeruzsálem jövődő sorsán kesergő Jézusban az

igaz hazaszeretet példáját látja, és párhuzamba állítja alakját István királyéval, illetve a magyar múlttal és jelennel. Jézus tehát csak példakép a hazaszerető ember számára: „Ime Jézus, mint a hazaszeretet dicső példaképe, akinek hazájához

írása a klasszikus racionalista igehirdetés látásmódját képviseli,

való ragaszkodása és forró érzelve könnyekben tör elő!”³¹ Ugyanilyen aggodalommal nézhetett a jövőbe István király, az őt követő nemzedékek, sőt a jelen kor magyarsága is. De Jézus nemcsak megsiratta a népét, hanem intette is, hol szelíden, hol keményen; ahogyan maga István is

27 Torda Gyula: István király ünnepén. II. Mózes 20, 12. *Lelkipásztor*, 1926. 9. sz. 8.

28 Torda: *István király ünnepén...* (27. jz.), 9.

29 Torda: *István király ünnepén...* (27. jz.), 12.

30 Torda: *István király ünnepén...* (27. jz.), 13.

31 Kiss Samu: „Hol vagy István király? Téged magyar kíván?” – István király ünnepére. – Luk. 19, 41–48. *Lelkipásztor*, 1933. 9–10. sz. 278.

intelmeket intézett a fiához, amelyek persze ránk is vonatkoznak: „István király emlékét az ő szellemének a szívünkbe zárásával és intéseinek a megfogadásával s követésével ünnepeljük a legméltóbban.”³² Végül Jézus „könnyei és komoly szavai után tettekben is kifejezést ad hazafiságának”,³³ azaz bemegy a templomba, és kiüzi onnan a kereskedőket, tudván, hogy az üzleties szellem „a sirásója népe és hazája jövődő boldogságának”.³⁴ Ugyanígy rendszabályozta meg István a pogány magyarokat, rászorítva őket a keresztyénségre, és ugyanígy kell komolyan vennie a hitét a nemzetnek a mostani időőkben is.

Szabó József 1930-ban a hűséges kötelességteljesítésről szólva ugyanígy csupán példaképként állítja hallgatói elé Krisztust: „Isten a kötelességteljesítésben is állított elénk egy örökké dicső mintaképet: szent Fiát, a Krisztust.”³⁵

Különös és aligha megengedhető módon értelmezi mind a textust, mind pedig a teológiai súlypontokat Pröhle Sándor 2Kor 3,2–3 alapján született 1929-es feldolgozása, amelyet volta-képpen nem is lenne szabad igehirdetésnek nevezni. A dagályos stílusban megírt fogalmazvány az István által megtérített, majd a keresztyénséget védelmező, végül mindenki által elárult magyarságról szólva azt állítja, hogy „[s]oha még e földön nemzet szebben, soha könnyesebben, soha véresebben vissza nem áldozta a golgotha keresztnak a megváltás hulló, bíbor-esőjét”.³⁶ Így a magyarság „szenedő áldozati báránya a keresztyén történelemnek”,³⁷ amelynek leginkább van joga ahhoz, hogy „Isten népéül nevezze magát”.³⁸ A szerző ennek jegyében így buzdítja a nemzetet: „Hallgasd Nagypéntek népe a te feltámadásod evangéliomát... Az ősi fa, az ezer éves magyar királyság szól és beszél minden fiához:

»A mi levelünk ti vagytok, beírva a mi szívünkbe, amelyet ismer és olvas minden ember; akik felől nyilvánvaló, hogy Krisztusnak a mi szolgálatunk által szerzett levele vagytok, nem tentával, hanem az élő Isten lelkével írva; nem kőtáblákra, hanem a szívnek hustábláira.«³⁹ E mondat nem más, mint az igehirdetés textusa: ám ez a körülmény nem zavarja a szerzőt abban, hogy egy misztikus képet kreálva a hazának a nemzethez intézett szavaiként tálalja. Ez egyenes következménye annak a szabadosságnak, ahogyan a kulcsfontosságú teológiai fogalmakat közvetlenül a magyarságra alkalmazza. Mindent egybevetve elmondhatjuk, hogy Pröhle Sándor iskolapéldáját nyújtja annak, hogyan lehet ízléstelenül hitet tenni a magyarság és a keresztyén meggyőződés mellett.

(folytatjuk)

32 Kiss: *Hol vagy István király...* (31. jz.), 281.

33 Kiss: *Hol vagy István király...* (31. jz.), 281.

34 Kiss: *Hol vagy István király...* (31. jz.), 282.

35 Szabó József: *István király napjára*. János ev. 4, 34. v. *Lelkipásztor*, 1930. 9. sz. 290.

36 Pröhle: *Multunk, jövőnk...* (12. jz.), 372.

37 Pröhle: *Multunk, jövőnk...* (12. jz.), 372.

38 Pröhle: *Multunk, jövőnk...* (12. jz.), 372.

39 Pröhle: *Multunk, jövőnk...* (12. jz.), 373.

Ki kardot fog...*

Alternatív szubjektív gondolatok a fegyverfogásról

Nagy érdeklődéssel olvastam Tubán József: *Háború vagy béke? Fegyver és erőszakmentesség, honvédelem és felebaráti szeretet, katonai szolgálat és keresztyénység* című tanulmányát folyóiratunk korábbi számaiban.¹ Talán még sohasem fordult elő velem, hogy ennyire nehezen rezonáljak egy írására. Első gondolatom az volt, hogy tételes ellenvéleményt fejtek ki, bekezdésről bekezdésre vitatva a szerző álláspontját. Az ennek jegyében készült vázlatomat végül elvettem, majd egy évig csak a válaszadás elmaradása miatti rossz érzéseim maradtak.

A témának sajnos újra aktualitást adott a szomszédunkban folyó – mikor ezeket a sorokat írom, már négy hónapja tartó – értelmetlen és megmagyarázhatatlan háború. De végső lökést egy új koncepció szerinti válasz megírásához néhány friss olvasmányélményem adott, ezekre a későbbiekben hivatkozom.

Önmagamról

Tubán József testvéremmel ellentétben voltam sorkatona, 1984–85-ben Lenti helyőrségben előfelvételiként „szolgáltam”. Ez volt életem legértelmetlenebbül elfecsérelt éve. A mai na-

majd egy évig csak a válaszadás elmaradása miatti rossz érzéseim maradtak.

pig is beleborzongok, amikor eszembe jut, hogy ember alakú céltáblákra lőttem, sőt négyszeres kiváló lövő voltam. Heti 3-4 nap harcoltunk, gyakorlatoztunk, harcászaton vagy lövészetben voltunk, tanultuk az emberölés technikáit. Az-

óta is undorodom magamtól, hogy részese voltam ennek. Egy pillanatra sem mentség, de akkor nem láttam alternatívát.

Egyik alkalommal tagja lettem egy mintegy 30 fős rendkívüli egységnek, mert egy katona a közeli Nagykanizsa laktanyájában a fogdában lefegyverezte az őrségét, és megszökött. Éjjelnappal éles lőszerezelt voltunk felszerelve, ruhában aludtunk, és az volt a feladatunk, hogy ha a szőkevény Lenti közelébe érkezne, akkor mennünk kell vadászni rá. Erre végül nem került sor, de ha valóban lőnöm kellett volna rá, ma már nem élnék.

Egy másik esemény már sokkal később, körülbelül 15 éve történt. Az utcán álltam, vártam valakit. Megszóltott egy nem teljesen józan férfi, jobbnak láttam nem válaszolni. Egyre jobban

* „Ekkor így szólt hozzá Jézus: Tedd vissza kardodat a helyére, mert akik kardot fognak, kard által vesznek el.” (Mt 26,52).

1 *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2020. 4. sz. 14–29. és 2021. 1. sz. 12–23.

behergelte magát, míg a végén odalépett hozzám, és megütött. Egyszer, és nem nagyon, de én még a karomat sem voltam képes felemelni, hogy védjem magamat.

Nem akarom ezeket az élményeimet és a hozzáállásomat bármiféle szempontból is különleges értéknek kiemelni, csupán azt akartam megmutatni, hogyan is érint az erőszak.

Milyen a Krisztus-képünk?

Nehezen lepleztem döbbenetemet, amikor fiatalkoromban néhány alkalommal ezt az éneket hallottam: „Fel, barátim, drága Jézus zászlaja alatt, / Rajta, bátran! Megsegít, és győzedelmet ad. / Bízatok, mert Jézus eljön, ő a fővezér, / Zengje ajkunk: hozzád esdünk győzedelemért! / ... / Szóljon a kürt, fenn lobogjon győzedelmi jel, / Így előre Jézusunkkal: néki győzni kell! / ... / Harci zajban, küzdelemben oldalunkon áll...”² Mi ez, ha nem harci induló? Ez a militarizált Jézus nem az én Jézusom.

Sokszor példaként állítjuk önmagunk elé az ókeresztény kort. Hol van nyoma az első néhány évszázadban annak, hogy a keresztények vagy az egyház bármiféle erőszakot alkalmazott volna? Tudjuk, hogy a konstantini fordulat szembesítette olyan kérdésekkel az egyházat, amelyekre aztán Ágoston adott először reálpolitikusi választ: az egyház – bizonyos helyzetekben – támogathatja az erőszak alkalmazását. De vajon ez krisztusi gondolat? Mondott Krisztus valaha olyat, hogy az ő országa ebből a világból való? „Az igazságos háború vagy a jogos önvédelem jegyében elkövetett erőszak teológiai igazolását majd Augustinus kezdi kidolgozni akkor, amikor a kereszténység már a Római Birodalom államvallásává lett. Az európai történelmet kezdettől fogva jellemzik a háborúk, köztük a keresztények egymással vívott háborúi is, amivel vele jár az az erkölcsi kényszer, hogy a háborút igazságosnak, az erőszak alkalmazását elkerülhetetlennek kell beállítani.”³

Meglepő talán, hogy éppen az egyházhoz szorosan nem kötődő Bibó István vezeti le az erőszakmentesség elvét Jézus személyiségéből és tanításából. „[Krisztusnak] rendkívül jelentős, szinte elfelejthetetlen egyszerű gondolatai vannak a szelídség hatalmáról, a harag hiábavaló-

csupán azt akartam megmutatni, hogyan is érint az erőszak.

Ez a militarizált Jézus nem az én Jézusom.

2 <https://enekeskonyv.reformatum.hu/digitalis-reformatum-enekeskonyv/enek/372/> (letöltve: 2022. augusztus 16.). Az énekről Molnár Sándor Károly rövid tanulmánya (*A Fel barátim drága Jézus kezdetű ének története Magyarországon*) itt olvasható: <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/msk-felbaratim.pdf> (letöltve: 2022. augusztus 16.).

3 Csepregi András: „Boldogok a békét teremtők”. Krisztus és a politikai közösség. In uő: *„Boldogok a békét teremtők”. A keresztény erőszakmentességtől a nyugati demokráciáig. Bibó István politikai teológiai megközelítésben.* Budapest, 2021, Luther Kiadó, 182.

ságáról, a haragnak, az élethalálharcnak, az ölésnek belső rokonságáról és kártékonyságáról, és ezekről nemcsak mondatai vannak, hanem példagesztusai is, amelyek szintén egyedülállóak a maguk nemében. Valami különös képessége volt olyan szavakra és olyan gesztusokra, amelyeknek a hatására a gyűlölködésre, ütésre, ítélkezésre, számonkérésre és az emberi félelem egyéb sok szerencsétlen megnyilvánulására nekiindult, nekikészült ember egyszerre lehorgad, egyszerre rájön a cselekedetének, a magatartásának hiábavalóságára.”⁴ Éppen csak az egyház ne venné ezt észre? Vagy tudja, de a hatalomhoz való igazodása más elv hirdetésére kényszeríti?

Jézus nem teljesítette be a korabeli Messiás-várakozásokat, mert nem karddal jött és nem azt a szabadságot hozta, amit vártak. Isten országát közöttünk és bennünk hozta el, annak nincs kapcsolata a világi hatalommal. Természetesen egy keresztyén ember vállalhat hatalmi megbízatást, de számolnia kell azzal, hogy – Dóka Zoltánt szabadon idézve – aki korpa közé keveredik, az maga is korpa lesz. Lehet-e tagja egy „törvényes erőszakszervezetnek” a keresztyén ember? – teszi fel a kérdést Tubán József. Mi a törvényes? – kérdezem én. Amit az így-úgy hatalomra került politikai többség azzá tesz.

Luther írja: „Mi más a háború, mint az igazságtalanságnak és a gonoszságnak a megtorlása?” – Naivság! Az, hogy ugyanitt még a „fosztogatást” is a szeretet művének nevezi, teljességgel érthetetlen.⁵

Azt olvassuk az ágostai hitvallásban (16,6–7), hogy „[a] keresztyének tehát kötelesek felsőbbsegeknek és a törvényeknek engedelmeskedni, kivéve, ha azt követelik tőlük, hogy bűnt kövessenek el, mert akkor inkább kötelesek Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek. ApCsel 5,29”⁶ Ehhez Reuss András a következőt fűzi hozzá: „Jogos vagy igazságos háborún a középkorban olyan védekezést értettek, amely (1) arányos a sérelemmel, (2) nem ürügy a hódításra, és (3) amelyet nem embertelen eszközökkel folytatnak. A fogalom célja nem a háború igazolása, hanem korlátok közé szorítása volt.”⁷

A fegyverfogás egyik leggyakoribb teológiai támasza a római levél 13. fejezete alapján a felsőbbsegeknek való engedelmességre való felszólítás. Figyelemre méltó azonban, hogy Otto Dibelius⁸ 1959-ben éppen Róm 13 helyes értelmezése kapcsán felveti, vajon a lutheri *Obrigkeit*

4 Bibó István: *Az európai társadalomfejlődés értelme*. <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/430.html> (letöltve: 2022. augusztus 16.). Idézi Csepregi: „Boldogok a békét teremtők”... (3. jz.), 139.

5 Márton J. ford. Luther Márton: A katonai hivatásról. In. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáció négy százados fordulójának örömmünepére és emlékezetére*. 5. köt. Budapest–Pozsony, 1910, Luther-Társaság, 8. Idézi Tubán: *Háború vagy béke...* 2. rész (1. jz.), 13–14.

6 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás*. Budapest, 2008, Luther Kiadó, 31. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2./

7 *Ágostai hitvallás...* (6. jz.), 30. 61. jz.

8 Friedrich Karl Otto Dibelius (1880–1967) német evangélikus lelkész, 1948-tól a Berlin–Brandenburgi Evangélikus Egyház püspöke.

(‘felsőbbiség’) fordítás megfelelően adja-e vissza Pál szándékát és üzenetét.⁹ Róm 13,1a fordítására ilyen javaslatokat tesz: „Mindenki illeszkedjék bele abba a rendbe, amelyet a jogszerű hatalom szabott meg!” – „A jogszerű hatalomnak mindenki engedelmessé kell lennie!” Jogszerűsége pedig sokkal többet ért, mint azt, hogy valami az írott törvényeknek megfelel, az számára az emberi igazságossággal egyenértékű. A következő évben Martin Niemöller¹⁰ is reagált Dibelius írására, részben vitatkozva vele: „A felsőbbiség autoritása kölcsönzött, levezetett autoritás, Istentől való, azaz Isten alatti, nem lehet és nem szabad egyszerűen abszolútnak állítani. Mikor a felsőbbiség iránti engedelmesség Isten parancsolata és akarata elleni engedetlenség volna, akkor a felsőbbiség iránti engedetlenség az egyértelmű kötelesség, és a keresztyén embernek ilyen esetben türelmesen el kell hordoznia, amit a felsőbbiség rámér, és éppen ezzel kell megőriznie szabadságát. [...] Lehet az »keresztyén« világnézetű állam, amely a jogot és békét, azaz tulajdonképpen feladatát ugyanolyan módon arra használja eszközként, hogy magát az emberek lelkiismeretén totális tekintéllyé tegye, tehát olyan méltóságot és jogot igényel magának, amelyet Isten önmagának tartott fenn.”¹¹ Ezek a mondatok általában érintik a felsőbbiséghez való viszonyulásunk kérdését, de mostani témánk szempontjából sem lényegtelenek. A katonának mindegy, ki indítja el a parancsok láncolatát, amely végül más emberek életének kioltását eredményezi.

Gregory A. Boyd¹² nemrég magyarul is napvilágot látott könyvében¹³ külön fejezetet szentel témánknak *A keresztyének és az erőszak* címmel. Elutasítja az erőszak bármiféle alkalmazását, még az önvédelem kapcsán is. Így ír, beismerve, hogy nem tudja, mit tenne egy éles helyzetben: „Én sem látom még, hogyan lehetne etikus az, amit Jézus tenne. Ugyanakkor azt kell feltételeznem, hogy abból fakad a Jézussal való egyet nem értésem, hogy még nem sajátítottam el

A fogalom célja nem a háború igazolása, hanem korlátok közé szorítása volt.

Elutasítja az erőszak bármiféle alkalmazását, még az önvédelem kapcsán is.

9 Otto Dibelius: *Felsőbbiség? Kérdés a 60 éves Lilje püspökhöz*. 1959. Ismeretlen fordító magyar változata id. Zászkaliczky Pál magángyűjteményében. Az eredeti német nyelvű szöveg (*Obrigkeit? Eine Frage an den 60jährigen Landesbischof*. Berlin, 1959, Privatdruck): <https://jochenteuffel.files.wordpress.com/2018/01/dibelius-obrigkeit-eine-frage-an-den-60jc3a4hrigen-landesbischof.pdf> (letöltve: 2022. augusztus 16.).

10 Emil Gustav Friedrich Martin Niemöller (1892–1984) német evangélikus lelkész, teológus, a nácizmus alatt a Hitvalló Egyház egyik vezetője, 1947–61 között a Hessen–Nassau Protestáns Egyház elnöke.

11 Martin Niemöller: *A keresztyén ember és a felsőbbiség*. Ismeretlen fordító magyar változata id. Zászkaliczky Pál magángyűjteményében. Az eredeti tanulmány: *Stimme der Gemeinde*, 1960. február 15.

12 Gregory A. Boyd (1957–) amerikai evangélikus teológus, lelkész, író, a Béthel Egyetem tanára, a Woodland Hills Church lelképásztora.

13 Gregory A. Boyd: *A keresztyén nemzet mítosza. Hogyan pusztítja el az egyházat a politikai hatalom?* Budapest, 2022, Luther Kiadó.

kellőképpen az Isten országára jellemző gondolkodásmódot, szívem még nem formálódott át teljesen. Ha úgy érzem, hogy bántanom kell valakit, vagy ki kell oltanom az életét annak érdekében, hogy elkerüljem a nagyobb rosszat, ezt a lépést nem tartanám jogosnak vagy igazságosnak. Mint Bonhoeffer, aki pacifizmusa ellenére összeesküvést szőtt, hogy meggyilkolja Hitlert, én is csak az Úr kegyelmében reménykedhetnék. Amit viszont soha nem szabad megtennünk, az az, hogy belenyugszunk e világi megkötöttségünkbe, és megmagyarázzuk, miért nem követjük Jézus egyértelmű útmutatását.¹⁴ Hogy milyen útmutatásokra gondol, azt később egyértelművé teszi: „Összeegyeztetetlennek tartom Jézusnak (és az Újszövetségnek) az ellenség szeretetéről szóló üzenetét és az arra való buzdítást, hogy jóval feleljünk a rosszra, azzal, hogy valaki olyan beosztást vállal a seregben (vagy nem áll ellen a besorozásnak), amely együtt jár azzal, hogy ki kell oltania más emberek életét. [...] De azt nem látom sehol, hogy a katonai szolgálatot eleve kivételnek tekintenék az alól az újszövetségbeli intés alól, miszerint Isten országa lakóinak sosem szabad rosszal viszonzniuk a rosszat.”¹⁵ Boyd a végletekig kisarkítja a véleményét, amikor azt írja, hogy az ellenség szeretetének nincs köze a józan észhez, vagy hogy vannak helyzetek, amikor jobb meghalni, mint ölni. „Azért fogadjuk el az erőszak szükségességéről szóló érveket, mert megszoktuk, hogy a történelem során mindig így oldották meg a nagyszabású konfliktusokat. [...] Mindezek következtében arra kondicionálódtunk, hogy az erőszakot tekintsük az egyetlen járható útnak a konfliktusok megoldására, Isten országa lakóinak mégis Jézus példáját kell követniük, nem pedig a császáret vagy a világtörténelemét. Arra kaptunk elhívást, hogy az alárendelődő, nem pedig az alárendelő hatalomban bízzunk. Ezért meg kell mutatnunk életünkkel, hogy habár az erőszak néha pozitív eredménnyel jár, mindig elkerülhető – ha a mennyei királyság lakói elhívásukhoz méltón élnek.”¹⁶

Számomra is problémás még a jogos önvédelem esetén alkalmazható erőszak kérdése is, bármennyire igazolja ezt az írott jog és a természetes emberi gondolkodás. Ez a gondolat abból a meg nem alapozható elvből indul ki, hogy én, a védekező, értékesebb ember vagyok a támadónál, aki esetleg ugyanúgy parancsot teljesítő, az agresszióban teljességgel ártatlan sorkatona, akit ugyanúgy hazavár a felesége és a családja. Miért pusztíthatom el én őt jogosan vagy igazságosan?

Pál apostol arra int minket, hogy „[a]z indulat legyen bennetek, amely Krisztus Jézusban is megvolt” (Fil 2,5): számomra ez a szelídség, az erőszakmentesség indulata, mert ő nem élt viszsza mennyei hatalmával, hanem Isten létére szolgálai formát vett fel. Hiszen ő még az őt erőszak alkalmazásával védő tanítványt is leintette.

habár az erőszak néha pozitív eredménnyel jár, mindig elkerülhető

„Egyikük oda is csapott a főpap szolgájára, és levágta a jobb fülét. Jézus azonban megszólalt, és ezt mondta nekik: Hagyjátok abba! És meg-

14 Boyd: *A keresztény nemzet mítosza...* (13. jz.), 207.

15 Boyd: *A keresztény nemzet mítosza...* (13. jz.), 208–209.

16 Boyd: *A keresztény nemzet mítosza...* (13. jz.), 222.

érintve a fülét, meggyógyította őt.” (Lk 22,50–51) Jézusban az erő az erőtlenségben, a hatalom a szolgálatban, a tekintély az alázatban mutatkozik meg, mert ő „felkelt a vacsorától, letette felsőruháját, és egy kendőt kötött magára, azután vizet öntött a mosdótáliba, és elkezdte a tanítványok lábát mosni és törölni a magára kötött kendővel.” (Jn 13,4–5) Jézus követőiként erre kell törekednünk.

Róm 13,1–7 indokolja az állam belső rendfenntartó funkcióját, de látásom szerint nem vezethető le belőle egy hadsereg felállítására. Az erőszak alkalmazásának joga és kötelessége egyébként sem azonos az emberi élet kioltásának jogával. Attól tartok, hogy ez a két feladat nem különül el kellően Tubán József tanulmányában. Számomra a „jogos háborút vívó katona” anakronisztikus kifejezés.

Keresztyén ember akkor találkozhat a karddal, mikor – mint a hagyomány szerint Pál apostol esetében – a nyakára hull, hogy a hite miatt kiontsák az életét.

Számomra a „jogos háborút vívó katona” anakronisztikus kifejezés.

Szándékosan törekedtem arra, hogy a saját látásomat mutassam meg, és ne Tubán József tanulmányának állításaira reagáljak pontról pontra, pedig sok mondanivalóm lenne így is. Egy állítását azonban képtelenség válasz nélkül hagyni. Végképp kirívó a tanulmány teológiai szemléletéhez képest értéknek beállítani a hazai hadiipar exportképességét.¹⁷ Ez csak a GDP-váltsásban hívó gazdasági és politikai „elit” szempontja lehet. Nincs szörnyűbb, amikor helyszíni tudósításban azt látja az ember, hogy fejlett világbeli országok (USA, Európa, Kína stb.) felségjelzésével ellátott gépek szállítják a fegyvert és a muníciót szenvedő szegény országok egymás ellen küzdő csoportjai számára, miközben az ottani konfliktusok jelentős részét éppen a nyugati ember okozta az etnikai határok figyelmen kívül hagyásával, az erőforrások egyenlőtlen elosztásával, egyes helyi hatalmasságok értelmetlen támogatásával, a segélyek privatizálása feletti szemhunyással stb.

Elfogott vagyok? A személyes élményeim biztosan erre sodornak. Pacifista? Örömmel vállalom. Számomra nem az a kérdés tehát, hogy abszolutizálhatjuk-e az erőszakmentességet, hanem az, hogy relativizálhatjuk-e a „Ne ölj!” parancsot. Azt gondolom, hogy ebben a kérdésben is érdemes megfogadni Tubán Józsefnek egy másik tanulmányában írt tanácsát: „Mindig igent mondani Istennek, és mindig nemet mondani a világnak, nem törődve reakciókkal és a körülményekkel.”¹⁸ Isten pedig azt mondja: Ne ölj!

Pacifista? Örömmel vállalom.

¹⁷ Tubán: *Háború vagy béke...* 2. rész (1. jz.), 21.

¹⁸ Tubán József: „Mert én veled vagyok.” Igetanulmány ApCsel 5,29 alapján. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2022. 1. sz. 12.

Summary

As a preparation for the month of the Reformation **Pál Zászkaliczky Sen.** in his sermon shows us the center of the Holy Script, Jesus Christ. He is the one whom the Bible and the Scriptures talk about.

Our *Studies* column begins with a writing from **Zoltán Csepregi**. His study pays due respect to the publication of *Luther's New Testament translation* 500 years ago. The writing from **Szabolcs Németh** is also about an event from 500 years ago: he presents *Luther's sermons for Lent*, which brought order in 1522 to the city of Wittenberg at war. This is strongly connected to the next paper from **Sándor Weltler**, in which he *offers notes* to this study.

József Tubán brings a special topic: he analyzes the *sermons for the 20th August* which can be found in the periodical "Lelkipásztor" (Pastor).

Finally **Pál Zászkaliczky Jn.** offers his thoughts on the topic of the *armed forces and use of guns and weapons*, which was inspired by an earlier paper from József Tubán. (Keresztyén Igazság 2020/4 and 2021/1. issues)

We hope our readers will find writings and topics in their field of interest and will be enriched by reading our articles.

Zusammenfassung

In Vorbereitung auf den Reformationsmonat *die Predigt* von **Pál Zászkaliczky sen.** bezeugt, dass Jesus Christus im Mittelpunkt des Wortes steht. Von ihm spricht die Heilige Schrift, er wird in der Bibel verkündigt.

Die Reihe unserer *Studien* wird mit einem Beitrag von **Zoltán Csepregi** eröffnet. *Luthers Übersetzung des Neuen Testaments ins Deutsche* wurde vor 500 Jahren veröffentlicht. Daran wird in dieser Studie erinnert. Der Beitrag von **Szabolcs Németh** handelt ebenfalls von einem Ereignis, das 500 Jahre zurückliegt: *Luthers Fastenpredigten*, die im Jahr 1522 Ordnung in das unruhige Wittenberg brachten. In engem Zusammenhang mit dieser Studie steht ein Kommentar von **Sándor Weltler**, in dem er an die obige Studie *Bemerkungen* hinzufügt.

József Tubán stellt unseren Lesern ein besonderes Thema vor. Er stellt solche *Predigten* vor, die in der Zeitschrift *Lelkipásztor* *anlässlich des 20. August* veröffentlicht wurden. Diesmal veröffentlichen wir den ersten Teil der Studie.

Pál Zászkaliczky jun. schreibt seine Gedanken über den *Militärdienst und den Gebrauch von Waffen* nieder, angeregt durch frühere Artikel von József Tubán in unserer Zeitschrift. (Keresztyén Igazság, Ausgaben 2020/4 und 2021/1.)

Wir hoffen, dass unsere Leserinnen und Leser auch in dieser Ausgabe passende Artikel finden und durch deren Lektüre bereichert werden.

E számunk szerzői

Dr. Csepregi Zoltán teológiai tanár – Budapest

Németh Szabolcs lelkész – Mencshely

Tubán József lelkész – Csorna

Weltler Sándor ny. lelkész – Pápa

Id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész – Fót

Ifj. Zászkaliczky Pál matematikus, felelős
kiadónk – Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Ordass L.:	Naplóm	4900,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetted mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Joób Olivér:	Élőszó. Hol és hogyan prédikáltam?	3000,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Főnyad Pál István (szerk.):	Elég néked az én kegyelmem, Főnyad (Fuchs) Pál élete és munkássága	2000,-

A **keresztyén igazság** egy szám ára 880 Ft, az éves előfizetés 3500 Ft, külföldre 7000 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

A reformáció hónapjára készülve **id. Zászkaliczky Pál** *igehirdetésében* a Szentírás középpontjáról, Jézus Krisztusról tanúskodik. Róla szólnak az Írások, őt hirdeti a Biblia.

Tanulmányaink sorát **Csepregi Zoltán** írása nyitja. 500 évvel ezelőtt jelent meg *Luther* német nyelvű *Újszövetség fordítása*. Ennek állít emléket ez a tanulmány. **Németh Szabolcs** írása szintén egy 500 évvel ezelőtti eseményről szól: *Luther böjti prédikációit* mutatja be, amelyek 1522-ben rendet teremtettek a háborgó Wittenbergben. A tanulmányhoz szorosan kapcsolódik **Weltler Sándor** írása, melyben *megjegyzéseket fűz* ehhez a tanulmányhoz.

Tubán József egy különleges témát tár Olvasóink elé. Bemutatja a *Lelkipásztor* című folyóiratban *augusztus 20-a alkalmából* megjelent *igehirdetéseket*. Ez alkalommal a tanulmány első részét közöljük.

Végül **ifj. Zászkaliczky Pál** írja le gondolatait a *katonai szolgálat, fegyverhasználat* témájában, melyeket Tubán József folyóiratunkban korábban megjelent írása ihletett. (Keresztyén Igazság 2020/4. és 2021/1. számok)

Reméljük, hogy Olvasóink találnak érdeklődésüknek megfelelő írást e számunkban, és gazdagodnak cikkeink elolvasása által.